

Bæredygtig global udvikling

FN's 17 verdensmål i et dansk perspektiv

Steen Hildebrandt (red.)

Bæredygtig global udvikling

FN's 17 verdensmål i et dansk perspektiv

JURIST- OG ØKONOMFORBUNDETS FORLAG

2016

Steen Hildebrandt (red.)

Bæredygtig global udvikling – FN's 17 verdensmål i et dansk perspektiv

1. udgave, 3. oplag

© 2016 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.

Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra denne bog eller dele heraf er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Grafisk design og tilrettelæggelse: Marianne Tingkov

Trykt i Danmark 2016

Bogen er trykt på PEFC og FSC certificeret papir

ISBN 978-87-574-3644-0

e-bog ISBN 978-87-574-9967-4

Udgivet med støtte fra Carlsberg Group, Chora Connection, Creativ Company, CSR.dk – forum for bæredygtig forretning, Danfoss, DSR Dansk Sygeplejeråd, UNDP – nordiske kontor i Danmark, Folkehøjskolernes Forening, FTF, Frøs Sparekasse, Gaia Trust, Globale Seniorer, Gram og Nybøl Godser, Grundfos, HK Hovedstaden, Merkur Andelskasse, Middelfart Sparekasse, Novo Nordisk, Pressalit Holding, Primo Holding A/S, Rema 1000, Udenrigsministeriet og Velux Fonden

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 137, 1123 København K

Telefon: 39 13 55 00

e-mail: forlag@djoef.dk

www.djoef-forlag.dk

Tak

Ved udgivelsen af denne bog vil jeg gerne rette en tak til de mange forfattere, der har ydet en stor, prisværdig og kompetent indsats i forbindelse med bogens tilblivelse. Tak for jeres bidrag og tak for råd og inspiration gennem det sidste års samarbejde. Formanden for FN's Generalforsamling, Mogens Lykketoft, har skrevet bogens forord. For det takker jeg. Forlagsdirektør Anette Wad, forlagsredaktør Wilfried Roloff og redaktionschef Jeppe Strandsbjerg takker jeg for et fortrinligt og stimulerende samarbejde. Jeg takker forlagskonsulent professor Svend Erik Hougaard Jensen for inspiration. En række mennesker i mit netværk har rådgivet mig undervejs, og jeg takker dem hver især for råd og dåd med hensyn til bogens indhold, temaer, afgrænsninger mm. Jeg takker mine sproglige rådgivere Cecilie Brito Cederstrøm, Kirsten Skjoldborg og Janne Wolthers.

For økonomisk støtte til bogens udgivelse takker jeg: Carlsberg Group, Chora Connection, Creativ Company, CSR.dk - Forum for bæredygtig forretning, Danfoss, DSR Dansk Sygeplejeråd, FN's Udviklingsprogram (UNDP) nordiske kontor i Danmark, Folkehøjskolernes Forening, FTF, Frøs Sparekasse, Gaia Trust, Globale Seniorer, Gram og Nybøl Godser, Grundfos, HK Hovedstaden, Merkur Andelskasse, Middelfart Sparekasse, Novo Nordisk, Pressalit Holding, Primo Holding A/S, Rema 1000, Udenrigsministeriet og Velux Fonden.

Det er vort håb, at bogen vil blive brugt som studie- og debatbog, som reference og til inspiration mange steder i samfundet, for borgere, studerende, ledelser, politikere, embedsmænd og andre, der er optaget af samfundets og verdens udvikling. Vi ser bogens formål som diskuterende folkeoplysning, og vi håber, den vil blive modtaget i den ånd.

Frederiksberg, den 1. september 2016
Steen Hildebrandt, ph.d.
Professor emeritus og adjungeret professor

Indhold

Forord	9
Af Mogens Lykketoft	
I. Bæredygtig udvikling og menneskerettigheder	13
i. Bæredygtig global udvikling	14
- Solidaritet på tværs af kontinenter og generationer	
Af Steen Hildebrandt	
ii. Lige muligheder, lige rettigheder	32
- Verdensmålene og menneskerettigheder - hinandens drivkraft	
Af Jonas Christoffersen og Eva Grambye	
II. DE 17 VERDENSMÅL: Globale og nationale analyser og anbefalinger	49
1. Fattigdom er en stopklods for bæredygtig udvikling	51
Af Jann Sjursen og Knud Vilby	
2. Fødevarer til mennesker med respekt for planeten	71
Af Jørgen Eivind Olesen og John Erik Hermansen	
3. Ingen bæredygtig udvikling uden sundhed	95
Af Flemming Konradsen og Dan Wolf Meyrowitsch	
4. Uddannelse og velfærd	119
Af Agi Csonka og Charlotte Ringsmose	

5. Køn vikler sig ind i alt - om køn og global bæredygtighed	143
Af Inge Biehl Henningsen og Dorte Marie Søndergaard	
6. Vand - en forudsætning for liv	167
Af Peter Engelund Holm og Mads Nipper	
7. Vedvarende, billig og tilgængelig energi til alle	185
Af Anders Eldrup og Brian Vad Mathiesen	
8. Bæredygtig produktion og job til alle - er det muligt?	213
Af Jesper Jespersen	
9. Innovative løsninger på globale udfordringer	231
Af Jørgen Rosted	
10. Ulighed - en trussel mod verdenssamfundet	253
Af Lars Engberg-Pedersen og Ole Therkildsen	
11. Byer for fremtiden	275
Af Henrik Vejre, Gertrud Jørgensen og Marina Bergen Jensen	
12. Sikre opfyldelse af menneskers behov med markant mindre belastning af miljø og ressourcer	293
Af Michael Zwicky Hauschild og Claus Stig Pedersen	
13. Nu skal de pæne ord omsættes til hurtig handling	317
Af Connie Hedegaard	
14. Vores afhængighed af havet er enorm - og har mange dimensioner	333
Af Katherine Richardson	

15. Bevarelse af Jordens biologiske mangfoldighed Af Jens-Christian Svenning og Jacob Fjalland	353
16. Fred, retfærdighed og stærke institutioner: kontroversielt, vanskeligt og helt afgørende Af Louise Riis Andersen og Camilla Brückner	373
17. Partnerskaber for handling Af Flemming Besenbacher, Jørgen Ørstrøm Møller og Kirstine Rasmussen	395
III. Verdensmålene: Måling og perspektiver	415
iii. Tal slår hårdere end prosa – måling af bæredygtighed Af Jørgen Elmeskov	416
iv. Perspektiver og håb Af Steen Hildebrandt	431
Appendikser	449
Appendiks 1. De 17 verdensmål og deres delmål	450
Appendiks 2. Supplerende læsning	484
Forfatterne	486

Forord

Med vedtagelsen af FN's program for bæredygtig udvikling og den særlige klimaaf tale i Paris er der udstukket nye ambitiøse mål for verden. I år 2000 forpligtede verdens lande sig til at reducere antallet af ekstremt fattige mennesker til det halve inden 2015. Det lykkedes – ikke mindst takket være den vældige økonomiske vækst i Kina.

Men målet om at sikre en bæredygtig global udvikling frem mod 2030 handler ikke kun om fattige mennesker i fattige lande, men om alle mennesker i alle lande. Derfor kræves et forstærket internationalt samarbejde, hvor vi alle rykker fremad sammen.

Bæredygtighedsmålene – inklusive klima – er ikke bare en fin opskrift på den 'gode' fremtid.

Det er også en melding om, hvor rablende galt det kan gå, hvis vi ikke ændrer kursen for den globale udvikling NU.

Det er et budskab om, at vi ikke kan nå målet om at udrydde den ekstreme fattigdom ved at vandre frem ad de samme stier, som vi har trasket ad de foregående 15 – eller for den sags skyld de foregående 70 år.

Der er brug for en ny økonomisk politik, der er gennemsyret af både miljømæssig og social bæredygtighed.

Vi er nødt til at angribe en række meget forskellige onder samtidigt og koordineret. Kampen mod fattigdom kan ikke føres igennem til sejr, uden at det sker sammenhængende med en langt mere kraftfuld indsats mod klimaforandringer og miljøkatastrofer og mod den vanvittige ulighed inden for landene og mellem landene, hvor 60 multimilliardærer tjener lige så meget som resten af menneskeheden.

Der er brug for grundlæggende forandringer i vores måde at producere og forbruge på og i vores fordeling af resultaterne, hvis vore børns og børnebørns generationer skal have en chance for at leve i en nogenlunde harmonisk verden.

Klimaindsatsen er allermest påtrængende, hvis vi skal have chance for at stabilisere den globale opvarmning på højst 2 grader. Og hvis temperaturstigningen og de stadig mere ekstreme og ustabile vejrforhold får lov at accelerere, så vil det i de næste årtier udløse ukontrollerede folkevandringer. Store, tætbefolkede områder vil blive oversvømmet eller på anden måde ubeboelige, så hundredvis af millioner mennesker må flytte sig. Det vil udløse ny konflikter i en skala langt større end dét, vi har så vanskeligt ved at håndtere allerede nu. Og omkostningerne vil opløse alle de midler, vi skulle have brugt på at skabe en bedre tilværelse for verdens fattige.

Som formand for FN's Generalforsamling i 2015-16 har det derfor været min vigtigste opgave at skubbe på for hurtig handling i retning af de store mål, vi alle har forpligtet os til at realisere.

Forud for underskrivelsen af klimaaftalen i april 2016 indkaldte jeg derfor til et stort anlagt møde i New York med statsledere, erhvervsledere, finansfolk og civilsamfund til samtale om, hvordan vi her og nu sikrer politisk handling i de enkelte lande og gennem FN.

Der skal mobiliseres tusindvis af milliarder dollars til investering i vedvarende energikilder, energibesparelser, miljøvenlige byer og transportsystemer og ændringer i vores ressourcefråsende måde at producere og forbruge på. De fattigste lande klarer det ikke på egen hånd. Derfor skal de rige lande omsider leve op til deres løfter om bistand på mindst 0,7 % af BNI. Alle lande behøver bedre skatteindtægter for at finansiere det. Derfor er der brug for et langt stærkere internationalt samarbejde mod skatteflugt og skattesnyd – og bedre kapacitet og kompetence i de nationale skattesystemer.

Vigtigst er, at også private investorer investerer bæredygtigt. Derfor skal regeringerne ved regulering og skatteregler sikre gennemskuelige og stabile markedsvilkår, der understøtter grønne og bæredygtige investeringer. Regeringerne skal skabe de rammevilkår for virksomhederne og den finansielle verden, der gør det indlysende, at det at investere bæredygtigt

ikke bare er det bedste for menneskeheden og kloden i det lange perspektiv, men også det mest profitable for virksomhederne her og nu. Det kræver først, at mange udviklingslandes tilskud til olie –og benzinforbrug fjernes, og at der i alle lande via afgifter sikres en høj pris på kul og CO₂-udledning.

Men det er kun den nødvendige begyndelse. Vi skal gennemføre meget dybtgående forandringer i produktionsmetoder og forbrugsvaner, hvis vi skal sikre alle mennesker en anstændig tilværelse, stabilisere klima og miljø og standse rovdriften på klodens kapital.

Det kan gøres. Vi har viden og teknologi. Vi kan skaffe midlerne til den nødvendige investering. Men det kræver politiske ledere, der tænker mindst lige så meget på næste generation som på næste valg.

New York, maj 2016

Mogens Lykketoft
Formand for FN's Generalforsamling

Dell

Bæredygtig udvikling og menneskerettigheder

Bæredygtig global udvikling – Solidaritet på tværs af kontinenter og generationer

“Den verden, vi har skabt, er et udtryk for vor tænkning.
Skal vi forandre verden, kan det kun ske ved at vi forandrer vor tænkning.”

– *Albert Einstein*

Indledning

FN's 17 verdensmål – de såkaldte SDG'ere, Sustainable Development Goals – handler om verdens udvikling i de nærmeste år. Man kan også – med Albert Einsteins ord – sige, at verdensmålene lægger op til, at vi som mennesker skal tænke anderledes om verden, hvis vi vil forandre den. Målene er et svar på en række globale udfordringer. De er udtryk for verdens statslederes fælles ønsker om en bedre fremtid for verden. Og samtidig er de begrundet i en opfattelse af nødvendighed. Som et resultat af lange forhandlingsforløb, er verdensmålene et kompromis i mellem forskellige hensyn og interesser. De handler om en række specifikke temaer og lægger op til beslutninger og handlinger. Der er ikke tale om langsigtede drømmemål, men om konkrete og meget kortsigtede mål, som skal realiseres eller implementeres inden for nogle få år. Ifølge de formelle formuleringer inden 2030.

Den korte tidsfrist er ikke blot et udtryk for, at målenes realisering er ønskelig ud fra forskellige velfærds- og retfærdighedshensyn; det er den også, men de få år til 2030 er igen primært begrundet i en opfattelse af nødvendighed. Det er nødvendigt at ændre udviklingen i verden på en række af de områder, som målene handler om, fordi verden i modsat fald med stor sandsynlighed vil bevæge sig mod meget alvorlige begivenheder – nogle taler om katastrofer. Man kan kalde dette dommedagsprofeti, men hvis man accepterer målene og den glo-

bale situation eller kontekst, som målene er blevet til i, så må man sige: Det er sådan, mange forskere, politikere, eksperter og borgere betragter verdens situation lige nu, og derfor argumenterer de for, at man skal tage FN's verdensmål alvorligt og bevidst arbejde på at realisere dem. Det samme foreslår denne bogs forfattere.

Bogen er blevet til inden for den forestillingsramme, der er skitseret ovenfor. Målene er en realitet, som verdens regeringer, parlamenter, private virksomheder, civilsamfundsorganisationer, uddannelsesinstitutioner mm. er begyndt at forholde sig til, formidle og arbejde med at realisere. Bogen er fyldt med håb og mange forslag og idéer til løsninger og tiltag. Så på den ene side er der alvor, og denne alvor vil vi ikke skjule; på den anden side er den gennemgående holdning og forståelse i bogen, at der er både håb og veje til en bedre fremtid for mange flere mennesker i verden. Hovedvejen hedder *bæredygtig global udvikling*.

Vi fokuserer i bogen på verdensmålene set ud fra et dansk perspektiv. Vi peger på, hvilke tiltag, initiativer, indsatser mm., der er behov for at iværksætte og gennemføre i Danmark, hvis Danmark skal respektere og leve op til verdensmålene. Det handler fx om ny eller ændret lovgivning, nye forretningsmodeller og forbrugsvaner. Og bogen ser også ud og rejser spørgsmålet om, hvad Danmark kan bidrage med i forhold til andre lande i verden, og hvad Danmark kan lære af andre lande i forbindelse med forståelse og realisering af verdensmålene.

Idet bogen behandler de 17 verdensmål, er den også en aktuel og mangesidet beskrivelse både af de udfordringer, kriser og problemer, der karakteriserer verdens situation lige nu, og beskrivelser og eksempler på, at der kan gøres og bliver gjort meget for at løse nogle af de mange problemer og udfordringer, der er i verden. Bogen er på den måde både en dansk og en global analyse og beskrivelse. Bl.a. fordi de emner, der behandles, er meget forskellige og mangeartede, er det hverken hensigtsmæssigt eller muligt at skære bogens kapitler over samme læst. Det har vi derfor ikke forsøgt. Bidragene har nogle fælles træk og nogle fælles tilgange, men læseren må også værdsætte den forskellighed i bidragenes opbygning, der kommer af temaernes mangfoldighed.

Perioden for den bæredygtige udvikling er måske den rette betegnelse for det 21. århundrede. Bæredygtighedseksperter og økonomer Jeffrey Sachs benytter dette udtryk. Vor tids største og forbundne udfordringer handler om bæredygtig udvikling, hvilket i praksis bl.a. betyder 1) verdensmålenes implementering, 2) forståelse af de såkaldt planetariske grænser for menneskelig og industriel aktivitet samt 3) indsatser vedrørende robusthed eller resiliens. Bæredygtighed handler om at skabe et værdigt liv for alle mennesker på Jorden gennem en kombination af *økonomisk udvikling, social inklusion og miljømæssig bæredygtighed*; verdensmålene er vigtige måle- og sigtepunkter for alle beslutninger, der skal træffes på Jorden i de kom-

mende år; de planetariske grænser eller såkaldte sikkerhedszoner hjælper os til at vide, hvilket *tilladeligt udfaldsrum*, vi står overfor, når vi skal træffe vore beslutninger; og endelig handler resiliens om, at vi må forberede os på, at Jorden allerede nu er så meget ude af balance, at *alvorlige og uønskede hændelser* er så sandsynlige, at vi skal forberede os på, at de vil indtræffe. En af vore udfordringer er at kunne håndtere disse forstyrrelser.

Bogen redegør for nogle af de kriser og udfordringer, som menneskeheden aktuelt og i de nærmeste årtier står overfor. Samtidig fremlægger den en lang række positive forslag til initiativer, som menneskeheden bør tage og sætte i værk for at bringe Jorden i en anden og positiv retning. Bogen er opdelt i 21 selvstændige kapitler, der alle er skrevet af mennesker med en dyb viden om de pågældende temaer. Det er forskere, journalister, virksomhedsledere og andre eksperter, der på den måde har bidraget til bogen. Verdensmålene behandles i 17 kapitler, der hver omhandler ét af de 17 mål. Hvert af disse kapitler kan læses uafhængigt af de andre. Desuden består bogen af to indledende og to afsluttende kapitler. Nærværende kapitel, *Bæredygtig global udvikling – Solidaritet på tværs af kontinenter og generationer*, forsøger at tegne noget af den baggrund, på hvilken verdensmålene er blevet til. Det handler fx om begreber som bæredygtighed, det antropocæne, resiliens, planetariske grænser mm. Det næste kapitel, *Lige muligheder – lige rettigheder – Verdensmålene og menneskerettigheder – hinandens drivkraft*, betragter verdensmålene på baggrund af menneskerettighederne og minder om, at "[a]lle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder", som det hedder i Verdenserklæringen om Menneskerettighederne. Det første af de to afsluttende kapitler, *Tal slår hårdere end prosa - måling af bæredygtighed*, behandler en række af de meget vigtige måleaspekter, der er forbundet med at arbejde med verdensmålenes realisering, og det sidste kapitel, *Perspektiver og håb*, tegner nogle fremtidsscenerier, og fremhæver nogle vigtige perspektiver og håb og minder om, at det hele til syvende og sidst afhænger af, hvordan mennesker tænker og føler.

I dette indledende kapitel skitseres som nævnt baggrunden for det globale initiativ, som verdensmålene repræsenterer. Verdensmålene betragtes i sammenhæng med den antropocæne epoke, og i den forbindelse redegøres der for, hvad der ses som essensen af den antropocæne epoke eller blot: det antropocæne. Bæredygtig udvikling samt lederskab i forhold til de næste generationer behandles, og endelig omtales begreberne mål og grænser i relation til arbejdet med verdensmålene.

Verdensmålene - den antropocæne epoke

I 2002 fremsatte den hollandske videnskabsmand Paul J. Crutzen den hypotese, at Jorden har bevæget sig ind i en ny geologisk epoke, som han benævnte "the Anthropocene", dvs. Menneskets nye tid eller Menneskets tidsalder. Man skal forstå det antropocæne for at forstå,

hvorfor verdensmålene er blevet til, og hvorfor de er så vigtige. Paul Crutzen (2010) argumenterer for, "hvordan det antropocæne er både funktionelt og stratigrafisk (læren om jordlagene) forskelligt fra den ca. 12.000 år gamle holocæne epoke". Han anfører midten af 1900-tallet som begyndelsen på den antropocæne epoke og påpeger sammenfattende, dels at det antropocæne er et udtryk for det omfang, hvori menneskets aktiviteter fører til hurtige, omfattende og vedvarende ændringer i jordsystemet, og dels at dette potentielt vil blive intensiveret i fremtiden. Crutzen selv er forsigtig i sine formuleringer, men lige under overfladen lurer alvorlige begivenheder. Det er da også karakteristisk, at dagbladet Politiken i en populærvidenskabelig artikelserie om 'forskning i katastrofer' den 24. juli 2016 bragte en artikel med overskriften: "Antropocæn. Katastrofernes tid er kommet".

Det antropocæne og de sytten verdensmål er i egentlig forstand og på godt og ondt udtryk for og resultater af menneskelig aktivitet. Bogen, *Den humane vending*, handler om denne nye tid, og i bogen taler Sverre Raffnsøe om det kolossale menneske og den humane vending i det antropocæne landskab. Vi er i det kolossale menneskes tidsalder, hvor mennesket og dets aktiviteter har fået en overgribende betydning for resten af Jorden, men hvor mennesket også risikerer at blive en kolos på lerfodder. Det er på samme tid skræmmende og lovende; skræmmende, fordi menneskets adfærd og handlinger – mildt sagt – ikke altid er særligt gennemtænkte og afbalancerede; og lovende, fordi Jorden af mennesket er bragt i en situation, hvor menneskelig indsats er en nødvendighed for at undgå eller reducere omfanget af fremtidige katastrofer. Det antropocæne og den humane vending er to sider af samme sag.

Det er den såkaldte store acceleration, dvs. den voldsomme industrielle udvikling efter anden verdenskrig, der har katapulteret Jorden – ikke blot ind i en ny geologisk epoke, men også ind i en ny økologisk og geopolitisk epoke. Det geologiske handler om Jordens fysiske forandringer, klima, biodiversitet og kemi – og er primært påvirket af menneskets aktiviteter. Det økologiske handler bl.a. om planetariske grænser, som beskriver og forklarer grænser, som de menneskelige aktiviteter ikke kan overskride, uden at Jordens tilstand vil tippe så alvorligt, at menneskeheden vil komme ind i en periode med meget farlige former for klimaændringer, tab af biodiversitet og ændringer i kemien i både luften, jorden og vandet. Det geopolitiske handler bl.a. om, at verden er totalt ændret i forhold til den tidligere bipolar verden med USA og Sovjetunionen som de to rivaliserende supermagter. I dag lever vi i en meget mere kompliceret multipolær verden med adskillige regionale magtstrukturer og næsten 200 lande, hvoraf en del er nye og med skrøbelige strukturer.

De 17 verdensmål for bæredygtig udvikling kan forstås som det sociale og politiske svar på, hvordan menneskeheden må tage ansvar for at håndtere de ubalancer, som det antropocæne også og måske primært er udtryk for. Verdensmålene er menneskets mål for verdens udvikling. Det drejer sig bl.a. om 1) afskaffelse af ekstrem fattigdom, 2) stoppe sult og opnå føde-

varesikkerhed, forbedre ernæring og fremme bæredygtigt landbrug, 3) sikre et sundt liv for alle og fremme trivsel for alle aldersgrupper, 4) sikre adgang til kvalitetsuddannelse og fremme alles muligheder for livslang læring, 5) opnå ligestilling mellem kønnene og styrke kvinders og pigers rettigheder og muligheder, 6) sikre bæredygtig adgang og forvaltning af vand og sanitet for alle, 7) sikre adgang til pålidelig, bæredygtig og moderne energi til en overkommelig pris, 8) fremme anstændige jobs og økonomisk vækst for alle, 9) sikre og bygge en robust infrastruktur, fremme bæredygtig industrialisering og understøtte innovation, 10) reducere ulighed i og mellem landene, 11) gøre byer og lokalsamfund inkluderende, sikre, robuste og bæredygtige, 12) sikre bæredygtigt forbrug og produktionsformer, 13) handle hurtigt i forhold til at bekæmpe klimaforandringerne og deres konsekvenser, 14) bevare og sikre bæredygtigt brug af verdens have og deres ressourcer, 15) støtte, beskytte og genoprette bæredygtigt brug af økosystemer på land, 16) fremme fredelige og inkluderende samfund, sikre adgang til retssikkerhed og opbygge inddragende institutioner, 17) revitalisere det globale partnerskab for bæredygtig udvikling og styrke midlerne til at nå målene. Målene er, som det omtales senere, indeholdt i § 51 i FN-resolution A/RES/70/1¹ og er forbundet med 169 delmål og et endnu ikke fastlagt sæt af indikatorer til måling af Jordens tilstand på de forskellige mål- og delmålområder. I rapporten, *Danmark som foregangsland for verdensmålene* fra 2016, fremhæver Globalt Fokus og 92-Gruppen følgende principper for verdensmålene: De er universelle; de begynder med de svageste; verdensmålene og menneskerettighederne understøtter og komplementerer hinanden; målene kræver sammenhængende politikker; målenes realisering afhænger af civilsamfundet og skal finansieres.² Princippet, "Leave no one behind" (Ingen må lades tilbage), har været styrende for udformningen af alle 17 verdensmål, og princippet omtales flere gange i bogen. Det er et smukt princip. På baggrund af dette er grundforståelsen i denne bog, at verdensmålene kommer alle ved. Men de er ikke kommet ud af ingenting. Forud for, at vi i dag kan tale om verdensmål, er gået en lang udvikling, hvor begrebet bæredygtig udvikling langsomt vandt indpas.

Den bæredygtige udviklings og verdensmålenes historie

Op i gennem 1960'erne var der en voksende interesse og bekymring for miljøet. I Danmark gav det sig bl.a. udslag i, at vi fik det første miljøministerium. Det skete i 1971, og det hed dengang: Ministeriet for forureningsbekæmpelse. En vigtig begivenhed til belysning af den bæredygtige udviklings historie er FN's Conference on the Human Environment, der blev afholdt i Stockholm i 1972, samme år, hvor den verdensberømte bog, *Limits to Growth*, udkom. Konferencen var ledsaget af en række andre bogudgivelser, herunder *Just One World*, *Blueprint for Survival* og *Man's Impact on the Global Environment*. I den sidstnævnte bog introduceredes begrebet "økosystem-tjenester". På konferencen tog man for første gang eksplicit den globale udfordring op, der handler om at opretholde bæredygtighed samtidig med øko-

nomisk vækst og udvikling, og man drøftede menneskehedens ret til at leve i et sundt og stimulerende miljø. I sin egenskab af indisk premierminister holdt Indira Gandhi en tale på konferencen, hvor hun bl.a. understregede behovet for en integreret indsats verden over. Hun sagde bl.a.:

”Befolkningsekspllosionen, fattigdom, uvidenhed og sygdomme, forureningen af naturen, det stigende antal atomvåben, biologiske og kemiske våben og ødelæggelsesmidler, alt dette er dele af onde cirkler. Enhver og én af disse fænomener er vigtige og kritiske, men at angribe dem enkeltvis, én for én, er spild af tid og anstrengelser.”³

Man kan sige, at bæredygtig udvikling blev sat på den globale dagsorden i 1972, medens selve udtrykket først blev introduceret nogle år senere, nemlig i 1980 i en publikation benævnt: *World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development*.⁴ Begrebet bæredygtig udvikling blev herefter udfoldet og udbredt til en meget bredere kreds med udgivelsen i 1987 af den berømte Brundtland-rapport: *Our Common Future*. Brundtland-kommissionen, der var nedsat i 1983, definerede bæredygtig udvikling som en udvikling, der imødekommer de nulevende menneskers behov uden at skade fremtidige generationers muligheder for at få deres behov tilfredsstillet. Brundtland-definitionen er blevet kaldt intergenerational, fordi den eksplicit inddrager de nulevende generationers medansvar for de endnu ikke fødte generationer, et meget interessant og vigtigt aspekt, som de fleste lande på Jorden endnu ikke har særlig megen opmærksomhed på. Brundtland definitionen blev bredt accepteret – også på det efterfølgende verdenstopmøde, Rio Earth Summit i 1992, hvor den såkaldte Rio-deklaration blev vedtaget, og hvori et hovedprincip var, at udviklingen i dag ikke må true nuværende og fremtidige generationers muligheder for behovstilfredsstillelse.⁵

Brundtland-rapporten fremhævede seks væsentlige globale udfordringer, nemlig befolkningstal og menneskelige ressourcer, fødevarerikkerhed, arter og økosystemer, energi, industri og bymiljø. Den fremhævede, at bæredygtighed angår hele verden, både rige og fattige samfund. Den anså grådighed og kapløbet om større profit som årsagen til størstedelen af verdens ikke-bæredygtige udvikling. Den gjorde opmærksom på, at den industrialiserede del af verden har 20 % af verdens befolkning, men forbruger 80 % af verdens ressourcer. Rapporten fremsatte 22 nye principper for lovgivning, der kan bidrage til at skabe en bæredygtig udvikling, og den anbefalede, at disse principper blev indføjet i de nationale love, som fastsætter rettigheder og pligter for borgere og stater. Den foreslog også, at principperne blev skrevet ind i en verdensomspændende konvention om staters suveræne rettigheder og ansvar. Rapporten konkluderede, at der bliver brug for store forøgelse i udgifterne til at finansiere genopretning efter miljøskader, forureningsbekæmpelse og investering i bæredygtig udvikling. Det er en udbredt opfattelse, at Brundtland-kommissionen skabte drivkraften for det oven for nævnte verdenstopmøde i 1992, den såkaldte Rio-konference.

Rio-konferencen i 1992 var den første FN-konference om miljø og udvikling. Arler m.fl. (2015) omtaler konferencen som den, hvor bæredygtig udvikling blev "konfirmeret som et etisk krav om at kombinere tværgenerationel og tværnational rimelighed, hvor begrænsning af miljøbelastning blev direkte forbundet med økonomisk udvikling, primært i fattige lande". Det var her, den første agenda for miljø og udvikling blev udviklet og vedtaget – kendt som Agenda 21, som er en slags huskeliste for det 21. århundrede, og en omfattende plan for realisering af en bæredygtig udvikling i det 21. århundrede. Planen har senere været udgangspunktet for FN's Global Compacts principper vedrørende miljø.

Som vi skal se på senere, så udviklede definitionen af bæredygtig udvikling sig i de følgende år til en mere praktisk tilgang, hvor der blev fokuseret mindre på det intergenerationelle og mere på den holistiske tilgang, der forbinder økonomisk udvikling, social inklusion og miljø-mæssig bæredygtighed. På et senere UN World Summit on Sustainable Development (WSSD) i Johannesburg i 2002 blev der vedtaget en implementeringsplan for bæredygtig udvikling, hvor der tales om integration af de tre komponenter i bæredygtig udvikling: økonomisk udvikling, social udvikling og miljøbeskyttelse som gensidigt afhængige og understøttende søjler. Der er tale om en holistisk og tredelt vision for en bæredygtig udvikling, som også blev understreget i 2012 på Rio+20-konferencen, *The Future We Want*. På denne konference blev den tredelte vision for en bæredygtig udvikling yderligere understreget og ekspliteret, og der tales om tiltag, der klart skal ses som forløbere for de 17 verdensmål.

At arbejde med og formulere så konkrete mål for verdens udvikling er nyt i verdenshistorien. Der går en lige linje fra Folkeforbundets etablering i 1919, over dannelsen af De Forenede Nationer i oktober 1945, videre over vedtagelsen i 1948 af FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder og frem til underskrivelsen af verdensmålene i 2015. Denne linje handler om en global forståelse og bevidsthedsudvikling, der efter lange forudgående forhandlings-, konsultations- og konsensusprocesser kulminerede med vedtagelsen af de 17 verdensmål i september 2015, hvor 193 statsledere i FN's Generalforsamling vedtog de 17 verdensmål og de dertil hørende 169 delmål. Kort tid derefter blev *The 2015 United Nations Climate Change Conference, COP 21*, afholdt i Paris, og her blev de nye mål for klimaudviklingen i verden vedtaget. Det er to sammenhængende verdensbegivenheder, hvis betydning for fremtiden næppe kan overvurderes. Det er måske det vigtigste, der er sket i verden i lang tid.

Verdensmålene, som FN-initiativ betragtet, benævnes officielt: *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Verdensmålene repræsenterer en bred og tværnational aftale, der fungerer som en efterfølger for Millennium Development-målene (MDG), og som bygger på principperne i den såkaldte *The Future We Want*-resolution. De 8 Millennium-mål (MDGs), der omhandlede perioden 2000-2015, drejede sig om fattigdom og sult, uddannelse, ligestilling, børnedødelighed, sundhed, udryddelse af visse sygdomme, miljø og bæredygtighed og globale partnerskaber for udvikling. Millennium-målene fremhæves ofte som revolutionerende, bl.a. fordi de repræsenterede et sprog for opnåelse af global enighed,

de var realistiske, de var lette at kommunikere, og det var muligt forholdsvis præcist at måle det omfang, hvori målene blev nået. Disse mål repræsenterer én af milepælene frem mod vedtagelsen af de 17 verdensmål. Millennium-målene er historie nu. God historie, for på de 15 år fra 2000 til 2015 blev meget nået vedrørende bl.a. udryddelse af alvorlig fattigdom på Jorden.

Udviklingen og fastholdelsen af det miljø- og klimapolitiske er en del af baggrunden for, at vi i dag har verdensmålene, som dernæst har været medvirkende til at skabe en helt ny måde at anskue udvikling på. I dag taler vi om bæredygtig udvikling, globalt lederskab, og om hvordan vi kan overlevere Jorden til de fremtidige generationer.

Bæredygtig udvikling - globalt lederskab og de næste generationer

Verdensmålene handler om bæredygtig udvikling. Én af de mest klare fremstillinger om bæredygtig udvikling er Jeffrey D. Sachs' *The Age of Sustainable Development*. Sachs taler om *Perioden for den bæredygtige udvikling*, en periode, hvor verdenssamfundet er mere gensidigt forbundet end nogensinde tidligere. Virksomhedsdrift, idéer, teknologi, mennesker, sygdomsepidemier mm. krydser grænser med hidtil uset hastighed og intensitet. Vi er fælles om at udnytte informationsalderen, samtidig med at vi også frygter miljømæssige katastrofer og sammenbrud i global skala, siger han. Verdenssamfundet ændrer karakter. På den ene side bliver det mere og mere manifest. På den anden side bliver det mere og mere skrøbeligt og sårbart. Erhvervslivets vilkår og funktion, teknologier og befolkningernes størrelser og aldersstruktur ændres hurtigt med store konsekvenser til følge. Der opstår hele tiden nye muligheder og nye risici. I takt med at grænserne udviskes, mistes de klassiske nationale styringsredskaber, alt imens det globale lederskab og de globale styringsmuligheder er stort set fraværende.

Der er tale om en ny geologisk epoke, men forbundet med dette og specifikt set i forhold til FN's mål for en bæredygtig global udvikling kan og bør vi også tale om en ny ledelses- og governance-epoke, der er karakteriseret ved Johan Rockströms begreb globalt forvalterskab, eller omsorgsfuldt globalt lederskab. Globalt lederskab både som en ny epoke og et nyt fænomen, vi som mennesker skal forstå og forholde os til. Verdensmålene er indtil videre det mest klare udtryk for en sådan ny global ledelsestænkning. Og filosofen Peter Kemps (Kemp 2013) begreb, verdensborgeren, er på det menneskelige og pædagogiske felt det relevante og nødvendige komplementære begreb. Man kan sige: Det antropocæne er et vilkår; verdensborgerbevidsthed, globalt medborgerskab og lederskab – og verdensmålene er de nødvendige svar. Verdensmålene og omsorgsfuldt globalt lederskab er ultimative eksempler på den nye virkelighed, som menneskeheden befinder sig i. Den industrielle revolution i 1700-tallet,

de to-tre efterfølgende industrielle revolutioner, Den store acceleration, dvs. den store socio-økonomiske acceleration fra omkring 1950'erne samt den antropocæne epoke er centrale begreber til forståelse af denne nye virkelighed. Drømmen kunne være, at den antropocæne epoke historisk bliver set som den periode, hvor menneskeheden traf en række beslutninger, der bragte udviklingen bort fra den katastrofekurs, som menneskeheden selvforskyldt var kommet ind på op gennem 1900-tallet og ind på en ny bæredygtig kurs. Verdensmålene, det globale borgerskab og grænseoverskridende lederskab skal netop være nogle af de alternativer, som vi tør tænke i, og som analyserne og forslagene i denne bog er konkrete udtryk for.

I spændingsfeltet mellem det manifeste og det skrøbelige verdenssamfund ligger lederskabets muligheder, dvs. mulighederne for at skabe en ny og bedre verden. Afhængig af hvilken brille, man ser igennem, kan man se den nye globale situation enten som en ny mulighed for menneskeheden eller som enormt risikofyldt. Man kan fokusere på den ringe governance (regeringsførelse), der karakteriserer mange lande i verden, på korrupsion og skatteunddragelse i trillionstørrelse, på risikoen for natur- og klimakatastrofer, eller man kan fokusere på de muligheder, som netop bl.a. de oven for nævnte tendenser giver for en ny og bedre verden. Og man kan forsøge en balanceret forståelse og tilgang, hvor man prøver at være realistisk og håbefuld på samme tid. Måske skal man besidde en vis naivitet for at være i stand til at formulere og formidle de holdninger og visioner, der skal til for at udvikle en ny verden.

Bæredygtig udvikling er både en måde at betragte verden på med fokus på de gensidige afhængigheder mellem økonomisk, social og miljømæssig forandring og en måde, hvorpå man kan beskrive menneskehedens fælles ønsker om og stræben efter et værdigt liv. Nøglen hertil er vilje til og forståelse af nødvendigheden af global solidaritet. Det er ikke svært at se, at det er et uhyre komplekst fænomen. Og det er heller ikke svært at se både potentialerne ved og den nødvendighed, hvormed disse ændringer fremtræder. Verdensmålene beskriver den nye æra. Verdensmålene er en vision om en ny verdensorden. Verdensmålene tegner et billede af en mere værdig verden for alle mennesker. Som Albert Einstein har formuleret det: "Den verden, vi har skabt, er et udtryk for vore tanker. Skal vi forandre verden, kan det kun ske ved at vi forandrer vor tænkning. "Vor tænkning skal ændres, hvis vi som menneskehed skal realisere visionen, ambitionen og håbet om de 17 mål for en bæredygtig global udvikling.

Som J. Sachs (2015) formulerer det: "Verdensøkonomien er ikke alene bemærkelsesværdig ulige; den er også en bemærkelsesværdig trussel mod Jorden selv." Han minder i den forbindelse om, at som alle levende væsener er også mennesket afhængig af naturen for føde og vand og forskellige materialer til overlevelse, beskyttelse og sikkerhed. Og han konstaterer, at for en art, som er fuldstændig afhængig af naturens ydelser, gør vi en ringe og fattig indsats med hensyn til at beskytte det fysiske grundlag for selve vores eksistens. Den

gigantiske verdensøkonomi skaber en voldsom global miljøkrise, som truer livet og sundheden for milliarder af mennesker på Jorden og truer overlevelsen for millioner af andre arter på Jorden, siger J. Sachs, og føjer til, "hvis den ikke truer vor egen eksistens". Han minder her om den udslettelse, som han og mange andre forskere medregner, når de forsøger at beskrive Jordens aktuelle og mulige fremtidige situation. Truslerne kommer fra flere sider. Menneskehedens aktivitet, funktionsmåde og indretning forandrer Jordens klima og påvirker tilgængeligheden af frisk vand, verdenshavenes kemi og habitaterne for andre arter. Disse menneskeskabte indvirkninger på Jorden er nu så betydelige, at Jorden undergår umiskendelige forandringer med hensyn til, hvad J. Sachs kalder "funktionsmåden for nøgleprocesser", som fx processer vedrørende vand, kvælstof og kulstof, som ikke bare er vigtige, men som selve livet er afhængigt af. Hvis der bare er noget om disse advarsler og forudsigelser, må det kalde på handling fra alle med ansvar for beslutninger, der påvirker disse fænomener.

Vi må erkende, at når der træffes beslutninger i både private og offentlige virksomheder, kommuner, stat mm., har det normale indtil nu været at lade kortsigtede og snævre økonomiske hensyn være afgørende. På den måde er der blevet truffet – og træffes der – mange beslutninger verden over, som, hvis de blev set i et bredere og længere perspektiv, er skadelige i en række af disse andre henseender, fx klimamæssigt, biologisk, økologisk, socialt og faktisk ofte også skadelige i et langsigtet økonomisk perspektiv. Sagt på en anden måde: Der træffes mange uhensigtsmæssige og destruktive beslutninger i verden. Hvis man vil arbejde med den bæredygtige udvikling, der er sigtet med de 17 verdensmål, må man derfor også fokusere på et fjerde tema, nemlig god "governance", dvs. ikke blot god regeringsførelse, men også god virksomhedsledelse og husholdning. Det handler ikke kun om regeringer, parlamenter og byråd; det handler i meget høj grad også om private virksomheder og husholdninger, og her selvfølgelig ikke mindst om de store multinationale virksomheder. Virksomhedernes betydning for verdensmålenes realisering kan ikke overvurderes; deres medvirken er en forudsætning, ligesom husholdningernes beslutninger fx vedrørende køb af fødevarer, rejser, beklædning mm. har meget stor betydning.

Mål, grænser og lederskab

Hvis man ser bort fra FN's otte Millenniumsmål, har verden indtil nu udviklet sig uden eksplicite menneskeformulerede mål. Der har ikke været noget globalt leder- eller forvalterskab. Lederskab var naturens egen implicite visdom og orden. Eller med en anden formulering: Jorden var i Guds hænder. Sådan var det i flere milliarder år, hvor der ingen mennesker var på Jorden. Men også i langt de fleste af de år, hvor der har været mennesker på Jorden, har der ikke været behov for og ej heller bevidsthed om globalt lederskab. Men nu bestem-

mer mennesker mere og mere over Jordens udvikling, hvor det i virkeligheden tidligere var indre naturlige logikker, komplicerede naturskabte øko-systemprocesser, der bestemte udviklingen.

I de milliarder af år, hvor der ingen mennesker var, udviklede kloden sig og nogle få gange i denne meget lange udviklingshistorie, var der alvorlige kriser – også perioder, hvor udslettelse var en mulighed. For nogle få hundrede tusinde år siden udvikledes Homo sapiens, og mennesket begyndte at indrette sig på og dermed påvirke Jorden. Ikke mindst i løbet af de seneste ca. tolv tusinde år, i den såkaldt Holocæne epoke, har menneskets aktivitet og påvirkning været tydelig, hvilket fx ses i landbrugets og byernes udvikling. Men samtidig har Jordens miljø været meget stabilt i denne periode. Mennesket forstyrrede ikke. Men med de industrielle revolutioner og den store acceleration er vi gået fra en situation, hvor mennesket ikke forstyrrede Jorden og dens udvikling, og hvor menneskets indgriben i Jordens udvikling var helt uden for menneskets forståelse af Jorden og verden, og frem til en situation, hvor menneskets indgriben i form af ledelsestiltag tilsyneladende nu og måske i al fremtid er en forudsætning for menneskehedens overlevelse. Og derfor er det nødvendigt, at menneskehedens formulerer eksplicitte mål for Jordens udvikling. Mennesket har erobret så meget magt over naturen, at et bevidst menneskeligt og globalt lederskab er påkrævet. Det påfører mennesket et enormt ansvar. Skal man stole på den viden, som klimaforskere, økologer, geologer og andre i disse år formidler, så er dette ikke blot en symbolsk tale. Det er en praktisk realitet.

Noget vigtigt, som bogen kun perifert adresserer, men som målenes realisering har afgørende betydning for, handler om de mange mennesker på Jorden, der i de nærmeste årtier med stor sandsynlighed vil bryde op fra deres nuværende bopæl for at begive sig til områder i verden, hvor der er fødevarer, vand, fred, sundhed, ren luft og bedre muligheder for familiernes børn og gamle. Om vi kalder transportøren menneskesmugler, og om vi kalder de pågældende mennesker for flygtninge, migranter, økonomiske flygtninge eller klimaflygtninge er ikke så afgørende: De er mennesker på vandring; mennesker, der vil bort fra noget og hen imod noget andet. De er viljestærke, for ellers begiver man sig ikke af sted fra sit hjem, sin familie og sit land. Disse mennesker flygter på grund af mangel på vand og fødevarer, og på grund af oversvømmelser, tørke, klimaændringer, krige, naturkatastrofer mm. Det er mennesker, der flygter *fra* noget, men som selvfølgelig også flygter *til* noget. Det er mennesker, der – lige som vi andre – benytter sig af internettet og andre moderne og billige medier, og derfor har de stor viden og indsigt. En del af den nye verdensorden er, at verden er transparent. Alle temaer og problemstillinger i denne bog er relateret til dette globale befolkningsproblem: Hvor skal mennesker leve og bo? Og den måde, hvorpå lande og virksomheder i de kommende år forholder sig til verdensmålene, er af meget stor betydning for disse menneskebevægelser og dermed for, hvor mennesker i fremtiden vil leve og virke. Sagt skarper:

Hvis det ikke i meget høj grad lykkes at implementere verdensmålene, må det vurderes, at meget betydelige fremtidige befolkningsbevægelser er en næsten sikker begivenhed.

Som det fremgår, er FN's verdensmål blevet til igennem en proces, der har varet adskillige årtier. Noget af det interessante er nu, at den organisation, FN, inden for hvis rammer målene er formuleret og vedtaget, kun i begrænset omfang kan medvirke til at implementere dem. FN kan på forskellige direkte og indirekte måder bidrage og medvirke, herunder fx bidrage til, at der udvikles muligheder for og veje til finansiering, at der udvikles og formidles målemetoder og indikatorer for bæredygtig udvikling, at der udarbejdes og formidles rapporter, sammenligninger, nationale, regionale og globale statistikker mm., men på langt de fleste områder har FN i sagens natur ikke mulighed for at påvirke de enkelte landes beslutninger, politikker mm. Når det handler om den egentlige konkrete implementering, er FN derfor i vid udstrækning tilskuer til lokale, nationale og regionale processer. Sådan behøver det selvfølgelig ikke være i al fremtid. Det er i princippet let at forestille sig et ændret FN med beføjelser langt ud over, hvad vi kender i dag, dvs. et FN, der praktiserer globalt lederskab på nye måder og i et hidtil uset omfang.

På denne baggrund er verdensmålene derfor nu, efter at være vedtaget af FN's medlemslande, primært, og i hvert fald i stort omfang, et anliggende for alle andre, dvs. regeringer, parlamenter, civilsamfundsorganisationer, virksomheder og mennesker overalt på Jorden, for det er så at sige op til alle andre at bestemme, om målene skal realiseres – og den nødvendige politik implementeres. Målenes og politikernes implementering handler om ledelse og lederskab. Man kan kun lede, hvis man har noget at lede efter. Verdensmålene repræsenterer et nyt ledelsesfilosofisk og ledelsespraktisk indslag i en i øvrigt meget kaotisk verden. Verdensmålene er en del af et nyt paradigme. Fænomenet "at sætte mål" er tæt forbundet med det at være menneske – forbundet med den menneskelige tilværelse og bevidsthed. At sætte mål forudsætter en bevidsthed. Mål handler om evnen til at tænke i mulige fremtider. Mål er udtryk for en konkretisering af den menneskelige bevidstheds forestilling om en ændret fremtid. Mål forudsætter også en vilje. En vilje, der er i stand til at rumme både en forestilling om en anden fremtid og i stand til at mobilisere energi med henblik på at arbejde hen imod denne ændrede tilstand. Mål og ledelse er to sider af samme sag. Ledelse forudsætter mål, og mål inviterer til ledelse. Man kan ikke lede uden mål. Og man kan omvendt ikke have mål, som man tager alvorligt, uden samtidig at arbejde bevidst på at nå målene. At arbejde bevidst på at nå eller opnå mål er ledelse. Ledelse er også at arbejde bevidst på at nå formulerede mål.

Men ledelse vil i praksis også være karakteriseret ved, at der eksisterer begrænsninger eller grænser, der ikke må overskrides i bestræbelserne på at nå målene. De vigtigste begrænsninger i forbindelse med verdensmålene er de såkaldte planetariske grænser (planetary bo-

undaries), der er udviklet af en gruppe af forskere under ledelse af Johan Rockström fra Stockholm Resilience Center. Der er formuleret i alt ni grænser eller sikkerhedszoner, hvoraf de fire allerede siges at være overskredet. De ni grænser handler bl.a. om: klimaforandringer (CO₂-koncentration i atmosfæren), biosfære- eller genetisk mangfoldighed (udslettelses-hastigheder), stratosfærisk O₃-koncentration, forsuring af oceanerne, biogeokemiske flows, anvendelsen af ferskvand, spredningen af kemikalier og atmosfærisk aerosol-belastning. Verdensmålene og det omsorgsfulde globale lederskab skal ses i nøje sammenhæng med disse grænser, ja, man kan sige, at det omsorgsfulde bl.a. består i at tage hensyn til grænserne i det praktiserede lederskab. Rockström og Klum (2015) siger herom i bogen *Big World Small Planet*:

”[s]om mange forskere har advaret om, så er der ikke noget vigtigere end at undgå at katastrofedyndte tippingpunkter i Jordens fundamentale processer bliver udløst. Heldigvis har vi nu tilstrækkelig viden og data til at definere planetariske grænser, som – hvis de bliver overskredet – kan føre til katastrofer. Hvis vi omvendt respekterer disse grænser, kan vi følge en sikker kurs frem mod ubegrænsede muligheder i fremtiden.”⁶

Indtil omkring 1980 havde vi ikke behov for planetariske grænser, siger Rockström og Klum. Dengang levede vi endnu – som de har formuleret det – i en lille verden på en stor planet. Nu, siger de, lever vi i en stor verden på en lille planet. De planetariske grænser har til formål at definere, hvad de to forfattere kalder ”et sikkert operativt rum for menneskeheden på en stabil planet”. Det er udvikling og eventuel vækst inden for dette operationelle eller tilladte udfaldsrum, som er den globale forvalterudfordring. Det er denne tænkning vedrørende grænser, der har fået Johan Rockström til at omskrive det kendte udtryk fra 1970’erne, ”Limits to Growth” til en anden tænkning: ”Growth within Limits”. Den seneste opdatering vedrørende de planetariske grænser findes i tidsskriftet Science og i en meddelelse fra Center for Makroøkologi, Evolution og Klima på Københavns Universitet.⁷ Det fremgår heraf, at de fire grænseværdier, der allerede er overskredet, handler om klimaforandringer, dvs. mængden af kuldioxid i atmosfæren, biosfæreintegritet eller biodiversitet, dvs. udryddelsesraten for dyr og planter, kvælstofkredsløbet, dvs. mængden af kvælstof og fosfor, der flyder ud i havet fra vores landbrug samt skovrydning, dvs. ændringer i landsystemerne. Man taler tillige om begrebet, ”core boundaries” dvs. kernegrænser, hvortil man henregner klimaforandringer og biodiversitet. Overskridelse af disse grænser er særligt alvorlig med hensyn til varige ændringer i Jordens tilstand, og overskridelsen af de øvrige grænser bidrager potentielt til overskridelse af kernegrænserne.

Det oven for omtalte understreges i den nævnte meddelelse fra Københavns Universitet,⁸ hvor det bl.a. siges:

”Forskere har vurderet risikoen for, at der sker ændringer i det globale miljø, som rammer vore samfunds trivsel og udvikling. Og resultatet er alarmerende: Fire ud af ni sikkerhedszoner er nu overskredet på grund af menneskets påvirkning [...] Overskrides sikkerhedszonerne, medfører det øget risiko for, at miljøet ændrer sig så væsentligt, at det får uoprettelige og ugunstige konsekvenser for mennesker og samfund [...] 12.000 års stabilitet er på spil [...] Netop tilstanden af økosystemer og klimaforandringer er de to principielle faktorer, som i sig selv kan ændre jordens tilstand dramatisk – og meget hurtigere end vi generelt tror [...] De kan dog også føre til forværrede tilstande for menneskelig trivsel, fx forringet adgang til ferskvand og fødevarer [...] Ifølge analysen er den menneskelige påvirkning af kvælstofkredsløbet også at finde i den røde risikozone [...] Studiet understreger derved, at klimaforandringer ikke er den eneste globale miljøudfordring og fremhæver behovet for en global forvaltning af udfordringerne [...] Et detaljeret verdenskort fra studiet viser, at det blandt andet er i lande som Danmark, at sikkerhedszonen for kvælstofforbruget er overskredet.”⁹

Det er i sammenhæng med denne allerede stedfundne overskridelse af flere planetariske grænser, at vi nu nogle steder på Jorden oplever en betydelig forøgelse af opmærksomheden og fokuseringen på begrebet resiliens. Resiliens kommer af det latinske *resiliare*, og kan oversættes til ord som: robust, modstandsdygtig og spændstig. Resiliens som fænomen har vel altid forekommet i menneskelige sammenhænge, både som et individuelt sundheds- og psykologisk begreb og som et organisatorisk begreb. I organisatoriske sammenhænge handler det fx om at etablere forskellige former for beredskab til imødegåelse og håndtering af forstyrrelser eller ulykker, der ikke kan forudsiges med præcision, men som med sikkerhed eller med meget stor sandsynlighed vil forekomme på fremtidige tidspunkter. Det er der intet nyt i. Det nye er, at mange forventer en stigning i antallet og arten af sådanne forstyrrelser, ulykker og uventede forandringer, som verden, regioner, lande, byer og individer er nødt til at forsøge at forberede sig på at skulle håndtere.

Afrunding

Verdensmålene er klare lyspunkter i en verden præget af mange kriser og udfordringer. ”There is a crack, a crack in everything; that’s how the light gets in”, synger Leonard Cohen. Verdensmålene er sådan en sprække, og de kan blive vigtige pejlemærker for alle mennesker. Målene kalder på ledelse i en helt usædvanlig grad. Man kan ikke løse verdens problemer ved at holde alting adskilt eller ved at bygge hegn og mure. Det er vigtigt at huske på, at vi i vores opvækst, i skolen, på ungdomsuddannelsen, professionshøjskolen og universitetet i mange lektioner og sammenhænge har lært det modsatte: At det hele kan og skal skilles ad.

At vi kan optimere, dvs. finde den bedste løsning for hver enkelt del og område for sig. At vi kan pille alt fra hinanden og interessere os for delene. I realiteten fører det ofte til suboptimering; vi bilder os ind, at hvis vi blot optimerer på det enkelte delområde, så kommer vi til det samlet set bedste resultat. Men det gør vi ikke. Vi kommer ofte til noget, der samlet set er ringere, end den totalt set bedste løsning.

Et område, hvor vores opsplitningstænkning er tydelig, handler om de regnskaber, som de fleste samfund og virksomheder udarbejder og navigerer efter. Disse regnskaber er kun en del af sandheden, måske den halve. De indeholder kun nogle af de ofre og fordele, der er forbundet med samfundets udvikling og med den enkelte virksomheds eksistens og drift. De er partielle beskrivelser af samfundets og virksomhedens økonomiske situation. Og derfor handler mange samfund og virksomheder som nævnt i realiteten suboptimalt set i forhold til helhedens behov og interesser. Vi taler i den forbindelse om eksternaliteter, et begreb, som inden for det økonomiske område, repræsenterer en *omkostning* (eller *gevinst*), som personer eller institutioner uden for den økonomiske transaktion på markedet påføres. Det vil sige konsekvenser, som ikke medregnes i den pågældende virksomheds eller samfunds pengeregnskaber, og som derfor ofte forsvinder ud i den blå luft, hvor ingen er ansvarlige for de pågældende konsekvenser eller fænomener. Man kan ikke med økonomiske betragtninger og kalkuler afgøre, om man skal rette op på Jordens tilstand. Man kan ikke med traditionelle økonomiske kalkuler finde de rette svar på de spørgsmål, som verdensmålenes realisering rejser.

I bogen, *Principles for Building Resilience*, benytter forfatterne, J. Biggs m. fl. (2015), det tidligere nævnte grundlæggende begreb, økosystem-tjenester (J. Sachs taler om 'environmental services'), hvormed de mener de fordele eller ydelser, som mennesker får eller opnår gennem interaktion med naturen, fx frisk vand og de kulturelle serviceydelser, de opnår, fx naturbase-rede rekreative og kulturelle oplevelser. Selv om ordet 'serviceydelser' kan forekomme lidt akavet i denne sammenhæng, så er det disse ydelser, der er det afgørende, når vi betragter naturen og mennesket i sammenhæng, nemlig menneskets totale afhængighed af ydelser fra naturen. J. Biggs et al. (2015) siger herom:

"Der er en øget evidens for, at både det massive omfang og udstrækning af menneskehedens aktiviteter, som fx landbrug, transport og frigivelse af nye typer af kemikalier, underminerer naturens kapacitet til at generere de økosystemydelser, som vi mennesker er afhængige af."¹⁰

I de følgende kapitler præsenteres og drøftes de 17 verdensmål. En rød tråd gennem bogens behandling af de 17 mål er en positiv grundholdning i forhold til målene. Målene ses som en mulighed og ikke som et problem. Målene frembyder en række muligheder, indeholder potentialer, som det er Danmarks chance at være med til at realisere, indikerer udfordringer, der

også repræsenterer muligheder for nytænkning, fx med hensyn til at udvikle nye eksistensformer og nye måder at leve på. Målene behandles ét for ét af forskellige forskere og forfattere, der hver især har en stor ekspertise inden for det pågældende felt. Denne form er valgt som den eneste praktiske måde at præsentere målene på, men det skal erindres, som også mange af forfatterne fremhæver, at målene er gensidigt afhængige. Bidragene betragter målene ud fra en dansk synsvinkel; de fleste på den måde, at de både forholder sig til, hvad der kan og bør gøres i Danmark for at leve op til målene, og samtidig bidrager de med globale analyser og vurderinger af, hvad Danmark kan bidrage med i forhold til andre lande og områder i verden.

Forinden betragter bidraget, *Lige muligheder, lige rettigheder*, verdensmålene og menneskerettighederne som hinandens drivkraft. Forfatterne spørger, om statslederne glemte menneskerettighederne, da de vedtog verdensmålene? Og de giver selv svaret: Nej, siger de: Vi mener, at verdensmålene er et resultat af årtiers indsats for at skabe en social, international retsorden baseret på rettigheder med udgangspunkt i FN-pagten og FN's Menneskerettighedserklæring. De 17 mål præsenteres herefter i 17 adskilte kapitler. Herved skilles målene ad, og idet man gør det, skal man erindre, hvad stort set alle kapitlerne i bogen understreger, nemlig at alle målene hænger sammen. Målene repræsenterer en helhed, en samlet vision. Men både når man skal formulere målene, og når man skal præsentere og implementere dem, bliver man nødt til at foretage en eller anden form for separation, og det gøres her på den måde, at målene præsenteres hver for sig.

Noter

1. Se fx nærmere i UN (2016).
2. Se Globalt Fokus & 92-gruppen (2016)
3. Citeret fra UN (1972).
4. Se litteraturlisten nedenfor.
5. Se fx UN (1992).
6. Citeret fra Rockström & Klum (2015).
7. Science nr. 16 (2015).
8. Citeret fra Center for Makroøkologi, Evolution og Klimas hjemmeside.
9. Se nyheden på Center for Makroøkologi, Evolution og Klimas hjemmeside.
10. Citeret fra Biggs et al. (2015)

Litteratur

- Arler, Finn m.fl. (red.), 2015, *Bæredygtighed. Værdier, regler og metoder*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Biggs, R., M. Schlüter & M. L. Schoon (Eds.), 2015, *Principles for Building Resilience*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Brundtland, 1977, *Gro Harlem & World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development*, Oxford University, Oxford.
- Capra, F. & Pier L. Louisi, 2016, *Individ. System. Helhed*, Mindspace, København.
- Center for Makroøkologi, Evolution og Klima, 2015, *Menneskets påvirkning af jorden overskrider fire sikkerhedszoner*, (15. januar 2015), tilgængelig på: http://macroecology.ku.dk/dk/medier/news_list/2015/01_fire_sikkerhedszoner_overskredet/, [besøgt d. 22. september 2016].
- Crutzen, Paul, 2010, "Anthropocene man", *Nature*, vol. 467.
- Dubos, René & Barbara Ward, 1972, *Just One World. The Care and Maintenance of a Small Planet*, WWW Norton, New York.
- Globalt Fokus & 92-gruppen, (2016), *Danmark som foregangsland for verdensmålene. Danmarks implementering af verdensmålene: Anbefalinger fra danske civilsamlingsorganisationer*, Globalt Fokus & 92-gruppen, København.
- Goldsmith, Edward et al., 1972, *A Blueprint for Survival*, Tom Stacy, London.
- Gudmand-Høyer, M, S. Raffnsøe og Morten Raffnsøe-Møller (red.), 2015, *Den humane vending. En antologi*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Gunderson, Lance H., C. R. Allen & C. S. Holling, 2010, *Foundations of Ecological Resilience*, Islands Press, London.
- Harari, Yuval Noah, 2015, *Sapiens. En kort historie om menneskeheden*, Lindhardt & Ringhof, København.
- Hildebrandt, Steen, 2015, *Vækst og bæredygtighed*, 2. udg., Forlaget Libris, København.
- Hildebrandt, Steen & Michael Stubberup, 2010, *Bæredygtig ledelse*, Gyldendal, København.
- IUCN, 1980, *World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development*, International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), United Nations Environment Programme (UNEP), World Wildlife Fund (WWF), New York.

Kemp, Peter, 2013, *Verdensborgeren. Pædagogisk og politisk ideal for det 21. århundrede*, 2. udg., Hans Reitzels Forlag, København.

Meadows, Donella, Dennis Meadows, Jørgen Randers & William W. Behrens III, 1972, *The Limits to Growth*, Universe Books, New York.

Mellemfolkeligt Samvirke, 2015, *FN's 17 nye verdensmål for bæredygtig udvikling*, Mellemfolkeligt Samvirke, København.

Politiken, 2016, "Antropocæn. Katastrofernes tid er kommet", Politiken, 24. juli 2016, tilgængelig på: <https://www.pressreader.com/denmark/politiken/20160724/281659664398915>, [besøgt d. 22. september 2016].

Rockström, Johan & Mattias Klum, 2015, *Big World, Small Planet: Abundance within Planetary Boundaries*, Bokförlaget Max Ström, Stockholm.

Rockström, Johan & Mattias Klum, 2012, *The Human Quest. Prospering within Planetary Boundaries*, Bokförlaget Langenskjöld, Stockholm.

Sachs, Jeffrey D., 2015, *The Age of Sustainable Development*, Columbia University Press, New York.

Scharmer, Otto & Kathrin Kaufer, 2013, *Leading from the emerging future*, Berrett-Koehler Publ., San Francisco.

SCEP, 1970, *Man's Impact on the Global Environment, Study of Critical Environmental Problems*, Mass. MIT Press, Cambridge.

United Nations, 1972, *Report from the UN Conference on the Human Environment held in Stockholm 1972*, A/CONF.48/Rev.1, United Nations, New York.

United Nations, 1992, *The United Nations Conference on Environment and Development, Rio Declaration on Environment and Development 1992*, United Nations, New York.

United Nations, 2015, *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1 (Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015), tilgængelig på: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E [besøgt d. 6. juni 2016].

Perspektiver og håb

”Mennesker har tilstrækkelig intelligens, generøsitet og handleevne til at kunne forandre verden til et paradys – både for sig selv og for den biosfære, som har født os. Vi kan nå dette mål, og i hvert fald være godt på vej, inden udgangen af dette århundrede”.

– *Edward O. Wilson*

Indledning

I en tid med mange bekymringer og megen frygt, er dette citat af den amerikanske biolog og entomolog (insektforsker) E. O. Wilson tankevækkende. Det udstråler en kraft og et håb, som man kunne ønske sig var mere udbredt. Både FN’s etablering i 1945 og vedtagelsen af FN’s verdensmål i 2015 er tæt forbundet med det grundlæggende menneskelige fænomen håb. Mennesker kan håbe. Mange mennesker verden over havde og har store håb knyttet til de nye verdensmål. Mange af artiklerne i denne bog udtrykker dette håb. Håb åbner og baner veje. Håb giver mennesker et overskud i forhold til nutiden. På den anden side af håbet er der frygt; der er også megen frygt knyttet til baggrunden for verdensmålene. I ganske almindelige vendinger: Hvor alvorligt står det til? Hvor kritisk er klodens tilstand? Og på den anden side: Hvor tæt er vi på en bedre og mere retfærdig verden? Er det overhovedet muligt? Hvordan skal vi balancere mellem håb og realisme? FN’s 17 bæredygtigheds- eller verdensmål er meget omfattende, og handler om hele verdens udvikling i de kommende årtier. Som formanden for FN’s Generalforsamling, Mogens Lykketoft, formulerede det i forbindelse med en høring i Folketinget i efteråret 2015 om verdensmålene: ”De er for alle mennesker i alle lande. Målene handler om alle mennesker i alle lande”. ”Målene er også,” sagde Lykketoft, ”en advarsel om, at hvis vi ikke gør noget, så står vi over for katastrofer”.¹ Ud fra dette er det også klart, hvad verden skal med disse mål, hvad meningen med målene er. De skal på kort sigt medvirke til, at vi undgår

eller modificerer truende katastrofer – det realistiske. Og i et videre perspektiv skal målene bidrage til, at vi udvikler en bedre og mere retfærdig verden for alle mennesker – håbet.

I dag lever der næsten 7 1/2 mia. mennesker på Jorden. Ved begyndelsen af den industrielle revolution i 1750 levede der omkring 800 millioner mennesker på Jorden. Verdens befolkning vokser; lige nu med ca. 75 millioner mennesker om året. Om kort tid lever der 8 mia. og omkring år 2040 måske 9 mia. mennesker på Jorden. Jordens befolkning vil vedblive at vokse i resten af dette århundrede, men aftagende fra år til år, således at der ved næste århundredeskifte vil leve ca. 11 milliard mennesker på Jorden. Disse mennesker vil søge efter fysisk, social og psykisk velfærd – hvad det så end er til den tid. For ca. én milliard mennesker drejer hver dag sig lige nu om overlevelse, om at få den mad og drikke til sig selv og sine børn, der gør, at man lige netop overlever. For de mest fattige drejer hver dag sig om liv eller død på grund af utilstrækkelig ernæring, mangel på lægehjælp, usikre boligforhold og mangel på rent drikkevand og sanitet. En anden milliard mennesker lever i en helt anden virkelighed med høj levealder og overflod af velfærds-, uddannelses- og sundhedsmuligheder, som tidligere generationer end ikke har kunnet forestille sig. En verden med så ubeskrivelige og eksorbitant store forskelle mellem menneskers liv og livsmuligheder må nødvendigvis være ustabil. Man må spørge: Hvordan kan mennesker, der har nok af alt, kræve endnu mere af alt, samtidig med at der er andre mennesker, der intet har? Hvordan kan jeg kræve og forvente mere vækst for mig, samtidig med at andre mennesker dør af mangel på mad og vand? Man kunne spørge: Hvilket menneskesyn ligger der bag sådanne holdninger og politikker, der forfægtes og praktiseres overalt i verden hver dag?

I de kommende år må vi forvente at se en række virksomheder, kommuner, organisationer, regioner, lande mm. tage verdensmålene alvorligt. Vi vil se målene blive drøftet, udfoldet og konkretiseret. Vi vil se målene blive inddraget som eksplicitte dele af virksomheders og kommuners strategiske processer. Det gælder i Danmark, men det interessante er jo, at vi må forestille os, at det samme vil ske overalt i verden. Verdensmålene kan let og kynisk afvises med henvisning til, at de netop er generelle og brede eller med henvisning til, at enhver er sig selv nærmest. Enhver kan melde hus forbi. Og omvendt er målene netop også så konkrete, at enhver med god vilje kan forholde sig til dem, hvad enten det er Amerikas Forenede Stater, en virksomhed i Nigeria, en kommune på Sjælland eller en husholdning i Bergen. Samtidig skal man være realistisk og erkende, at der er store forskelle på lande og virksomheder, hvorfor vi vil se målene blive forstået og grebet an på forskellige måder verden over. Vi vil også se målene blive prioriteret og dermed også se nogle mål blive ned- eller bortprioriteret. Det er rigtigt, at man ikke i enhver praktisk situation i et land, kommune eller virksomhed, kan adressere alle 17 mål, men man kan altid have blik for både delen og helheden. De 17 mål hænger sammen, og hvis man skal finde én ting, der er fælles for denne bogs artikler om de 17 mål, så er det netop, at artiklerne fremhæver, at de 17 verdensmål hænger sammen. Det skal man tage hensyn til i praktisk lederskab og politik.

Man skal ikke være naiv, men vi må erkende, at meget af det, der lige nu sker i verden, er udtryk for, at vi kollektivt på nogle områder skaber resultater, som de færreste af os ønsker. Vi er sammen om at skabe mange af de resultater, som vi efterfølgende erkender, at vi ikke ønsker, hvorefter vi bekæmper eller modvirker de selvsamme resultater ofte med netop den tænkning og de midler, der har skabt resultaterne, og det kan man ikke. Verdensmålene indeholder formuleringer og antyder veje, der kan hjælpe os med at bryde med dele af den vanetænkning, der fastholder os i destruktive og onde cirkler. At tale om begrebet en løsning er i denne sammenhæng forfejlet. Selvfølgelig findes der ikke én løsning, selvfølgelig er det ikke noget, der kan løses eller gå over. Det er globale fænomener, der er ved at ændre hele verden, og som kræver den yderste agtpågivenhed. Det er en hyperkompleks og flertydig global situation, der skal forstås og angribes med nye begreber, tankemåder og handlinger.

Pejlemærker for en ny æra

Verdens orden er under meget stærk forandring i disse årtier. Det betyder bl.a.: Hvis alle fattige mennesker og mennesker på flugt og vandring tror, at de kan komme op på de vestlige landes nuværende velstandsniveau, så tager de formentlig fejl. Og hvis vi i de industrialiserede lande forestiller os, at vi kan fastholde og måske endog forøge vort velstandsniveau, så tager vi formentlig også fejl. Og hvis nogle mennesker tror, at de fortsat kan leve med en høj materiel levestandard og samtidig beskytte sig bag høje mure og lade andre forblive i fattigdom uden for murene, så tager de formentlig også fejl. Der er behov for en ny orden og en ny solidaritet. Der er behov for en modvægt mod den snævre økonomi- og isolationstænkning, der fortsat karakteriserer megen politik. Alt på kloden er forbundet, jf. også den flere gange omtalte Brundtland-rapport, Vores fælles fremtid fra 1987. At tale om nationalstaternes retigheder til at beholde og være alene om det ene og det andet er i denne sammenhæng af tvivlsom mening, og måske udtryk for en manglende forståelse for verdens realitet, ikke bare verdens historiske, sociale og politiske realitet, men også verdens biologiske, økonomiske, geologiske og klimamæssige realitet. Der er behov for solidaritet ikke blot på tværs af lande og kulturer, men også på tværs af generationer.

Når jeg trækker vejret, når jeg drikker vand, og når jeg spiser mad, er min totale forbundethed med kloden og biosfæren en realitet. Uanset hvad jeg gør og tænker, er jeg en del af en helhed; jeg påvirker helheden, helheden påvirker mig. Jeg kan ikke isolere mig; som astronauter gentagne gange har berettet, når de har betragtet kloden udefra, kan man ikke derude fra få øje på grænser og grænsebomme – de er illusioner. Det er måske i virkeligheden den vigtigste globale læresætning, som rumrejserne har givet menneskeheden: Alt er forbundet. Kloden er umådelig smuk, lille og sårbar. De enorme forskelle, der eksisterer mellem mennesker på kloden, tvinger mange mennesker til at begive sig ud på lange rejser. Det sker, og

det vil fortsat ske. Der er mange aspekter i dette, men et vigtigt aspekt handler om økonomi, rigdom, ressourcer – og om det modsatte: ulighed og mangel på ressourcer. Så længe de 50 eller 100 rigeste mennesker på kloden ejer lige så meget som de 3 ½ milliard fattigste mennesker, er der lang vej igen, inden vi nærmer os noget, der bare minder om global fornuft, endsige retfærdighed. Mens dette skrives, øges forskellene i verden mellem rig og fattig fortsat og i et stigende tempo.

Verdensmålene er pejlemærker for en ny æra. Pejlemærker, sigt punkter eller visioner for en ny æra. Verdensmålene repræsenterer en helhedstænkning og en etik for en ny æra. Repræsenterer noget nyt i menneskehedens historie. Verdensmålene er ikke bare en bureaukratisk øvelse og fremskrivning; de er ikke blot et teknisk muligt kompromis; det er de muligvis også, men hvis man studerer målene og de bagvedliggende værdier og etiske grundantagelser, er verdensmålene et udtryk for en verden, der er væsentlig anderledes end den verden, vi kender. Det nye er en ambition om en verden, der muliggør et værdigt liv for alle mennesker. En verden, hvor det er en menneskeret at kunne leve et værdigt liv. En sådan verden ligger ikke lige om hjørnet. Religiøs, politisk og kulturel fanatisme, grådig og skånselsløs kapitalisme, korrupsion og skatteunddragelse i ubeskriveligt omfang, produktion af våben og andre ødelæggelsesmidler i skræmmende mængder – listen er længere; alt dette gør, at man også må have en forsigtighed, en realisme, måske endda en skepsis med ind i sine overvejelser og vurderinger. Men denne realisme, disse indsigter om det aktuelle bør ikke lamme os, således at vi ikke tør tænke nye tanker, ikke tør håbe, ikke tør gå i nye retninger. Verdensmålene er en verdensbegivenhed. Der kan altid gøres indsigelser og tages forbehold. Vi skal ikke bare have lov til, men næsten pligt til at drøfte og forholde os kritisk og konstruktivt til de 17 mål for verdens bæredygtige udvikling. Det afgørende er, at målene er der, således at mennesker kan forholde sig til dem.

Ændrede forståelser af vækst og fremskridt

Vækst er et mantra, som mange har lært – også denne bogs artikler er optaget af vækst, udvikling og fremskridt, men som Thor Heyerdahl spørger om i Peter Engbergs film: *Fremskridt – et nyt årtusind*: Hvad er fremskridt? Hvad er det, vi søger og stræber efter? Man kunne spørge: Hvis vi ser nøje efter i de samfund, vi lever i og kender, er det så præcis mere af det, vi ser, som vi ønsker? Ønsker vi mere af det, eller ønsker vi mere af noget andet? Hvis vi ønsker noget andet, skal vores tænkning, begreber og forståelse på tværs af mange af de kategorier og siloer, som vi har opdelt vores tænkning, begreber og verden i, ændres. Samtidig skal vi også integrere og sammenfatte meget af den gyldige viden, vi allerede har, til endnu mere helhedsprægede fortællinger om hele verden. Et gammelt kinesisk ordsprog lyder: "Hvis vi ikke ændrer retning, ender vi dér, hvor vi er på vej hen."

Det gamle mekaniske adskillelsesparadigme er ved at falde fra hinanden. Det er positivt og smertefuldt, og det giver håb om nye og bedre fremtider. Når kloden i virkeligheden er en helhed, bør det også være åbenbart, at der er behov for fælles håb, fælles mål for klodens udvikling – og fælles lederskab. Den systemiske indsigt og fremkomsten af verdensmålene kan på den måde betragtes som to sider af samme sag. Det nye systemiske syn på verden er ved at føre videnskaberne og mange praktiske livsformer ind i en ny æra. Implikationerne af dette nye systemiske syn for forskning, økonomi, politik, ledelse mm. spejler sig i processen frem mod verdensmålenes vedtagelse og det videre arbejde med at konkretisere og implementere dem.

For hundrede år siden var det måske lidt for højtflyvende og naivt at tale sådan. I dag er det forståelig tale, det er alvor og både realistisk og jordnært at tale sådan. Det systemiske syn og verdensmålene vedkommer os alle. Vi kan ikke realistisk arbejde med verdensmålene uden også at stille disse mere grundlæggende spørgsmål om værdier, etik, menneske- og natursyn. Vi kan ikke lade, som om dette blot drejer sig om mekaniske og økonomiske justeringer og ændringer. Eller med en anden af Albert Einsteins ofte citerede sætninger: "Et problem kan ikke beskrives og løses med den tænkning, der har skabt det. Vil vi mere og andet end mekaniske justeringer, kræver det en ny tænkning."

Når man ser fremad, kan store ændringer forekomme vanskelige eller umulige. Men tager vi historien til hjælp, finder vi, også i den moderne historie, belæg for, at store ændringer ikke bare er mulige, men er mulige med store hastigheder. Spørg i dag et 100-årigt menneske, hvad det menneske har oplevet i sit liv. Det har fx oplevet, at der ude på landet ikke fandtes traktorer, men kun heste. Det har oplevet atombomben blive udviklet og kastet ned over mennesker. Har oplevet to verdenskrige. Ingen skal komme og sige, at der på 100 år ikke kan gennemføres gigantiske ændringer – for det kan der. Hvad kan der ikke ske i de næste 100 år?

Lad os forestille os nogle scenarier for udviklingen i de nærmeste årtier, ikke scenarier i egentlig forstand, men blot nogle skitser. Scenarier er hverken utopier, idealer, visioner eller prognoser. Scenarier er beskrivelser af nogle mulige, ikke nødvendigvis skarpt adskilte, fremtider, som kan blive til virkelighed under forskellige antagelser og forudsætninger. En vision derimod er et billede af en specificeret og ønsket fremtidig situation, som nogen bevidst arbejder på at realisere. Selv om vi benytter ordet mål, så repræsenterer verdensmålene tilsammen en vision for Jordens situation i 2030 – og senere. Og endelig repræsenterer prognoser eksperterens begrundende forudsigelser om, hvordan et fænomen vil udvikle sig over en fremtidig periode, fx antallet af mennesker i et land eller på Jorden. Verdensmålene er en vision; tilsammen repræsenterer målene en vision, og – som det er blevet formuleret – en heri indeholdt etik. Hvis der var tale om en vision for fx en privatejet virksomhed eller en kommune, var det muligt ret entydigt at tale om en vej frem mod denne visions realisering, nemlig

strategier, initiativer, planer, projekter mm. Men her er der tale om en vision for verden, og derfor ikke om én, men om millioner af strategier, planer, målinger, beslutninger mm. Det siger sig selv, at sådanne globale og sammenhængende udfordringer kalder på globalt og i hvert fald koordineret lederskab. Lad os til drøftelse og mulig inspiration kort overveje nogle mulige forløb, nogle mulige scenarier.

Nogle scenarier

Den globale konkurrencesituation kan benyttes og bliver ofte brugt som argument for, at det er meget vanskeligt for virksomheder og andre at ændre strategi i retning af en mere bæredygtig udvikling. Man kan forestille sig et sådant *første* scenarie, hvor verdens regeringer og private virksomheder, herunder de multinationale virksomheder, i de næste årtier i stort tal ignorerer verdensmålene, og i stedet satser på kortsigtet vækst i bruttonationalindkomst og profit, og hvor de store finansielle virksomheder gør, hvad de kan for at hjælpe med realisering af disse vækststrategier og derigennem selv opnår betydelig vækst i balancer og overskud. Man kan også forestille sig, at verdens forbrugere i det væsentlige fortsætter med de indkøbs- og forbrugsmønstre, som vi kender i øjeblikket – bortset fra, at store grupper af nye forbrugere må forventes at få stedse flere økonomiske muligheder for at melde sig på markederne for forbrugsvarer. Et scenarium, der i det væsentlige går ud på en fortsættelse af de politiske og forretningsmæssige strategier, som vi ser praktiseret i dag i lande og virksomheder verden over. Kortsigtet økonomisk vækst og uændrede forbrugsvaner. Fortalerne for et sådant scenarium vil sige, at det ikke er muligt på afgørende måder at ændre disse former for forbruger-, politik- og forretningsmæssig adfærd – bl.a. med henvisning til økonomiske, konkurrencemæssige og politiske virkeligheder. Forestiller man sig dette scenarium realiseret og måske endda i nogle lande og verdensdele accelereret, så vil mange forskere nok være enige om, at det vil have meget alvorlige konsekvenser for kloden, så alvorlige, at nogle vil tage ordet katastrofe i anvendelse. Et modificeret scenarie er et, hvor man inddrager den innovationstænkning og den teknologiske udvikling, der bl.a. omtales i denne bogs kapitler om målene 9 og 12, dvs. opnåelse af mere forbrug og produktion med en meget mindre miljøbelastning, end vi kender i dag.

Gør man det, er vi på vej ind i et *andet* scenarium karakteriseret ved, at beslutningstagere verden over i de kommende år vil få mere og mere viden og indsigt, og at denne indsigt vil føre til væsentlige beslutnings- og adfældsændringer. Man kan hævde, at det oven for nævnte scenarie i virkeligheden ikke repræsenterer en fremskrivning af tendenser, der kan iagttages i dag, og måske i særlig grad ikke, når det drejer sig om private virksomheder verden over. Det er ikke sandt, kan man sige, at virksomheder og regeringer i dag er ignoranter i forhold til de udfordringer, som verdensmålene repræsenterer, og det er ikke sandt, at der

ikke finder ændringer sted vedrørende forbrugernes bevidsthed og adfærd med hensyn til indkøb og forbrug. Det er sandt, kan man sige, at regeringer og virksomheder er optaget af mange kortsigtede problemstillinger, men de er også optaget af det langsigtede og af ansvaret for miljø, sociale forhold og en bæredygtig udvikling. Det er sandt, at mange forbrugere verden over foretager kortsigtede og ikke særlig bæredygtige indkøb, men det er også sandt, at der finder betydelige ændringer sted, måske ikke mindst, når man betragter de store grupper af unge generationer, der i de næste årtier bliver de dominerende forbrugergrupper. Dette er et andet scenarium, der ser oplysning, viden, bevidsthedsændringer, øget ansvarlighed – kombineret med mere og mere evidens for, at fremtidige trusler er alvor, som en vej og et forløb, der allerede kan iagttages, og som med stor sandsynlighed vil blive intensiveret i de kommende år. Man må ikke overse, at tusinder af NGO'ere, forskere og forskergrupper, tænketanke, medier, politikere, spirituelle og religiøse ledere og bevægelser, kunstnere og mange andre verden over arbejder intenst og målrettet med denne bevidstheds- og vidensudvikling. Nogle forskere frygter alligevel, at dette scenarium indebærer, at de nødvendige og radikale beslutninger, der skal træffes for at undgå fremtidige katastrofer, ikke kan blive truffet tilstrækkelig hurtigt og effektivt på denne måde, hvorfor de vurderer, at også dette scenarium vil føre til meget alvorlige begivenheder på kloden. Studerer man Johan Rockströms nyeste tekster, vil man nok finde, at han tilhører denne gruppe af forskere.

En *tredje* mulighed er at betragte et mere frygtedrevet scenarie. Vi véd, at frygt og smerte får både mennesker og organisationer til at bevæge og forandre sig. Et tredje scenarium er derfor nærliggende, nemlig at parlamenter, regeringer, virksomheder m. fl. vil træffe mere og mere vidtrækkende og opofrende beslutninger i takt med, at de synlige beviser for fx klimaændringernes konsekvenser for vejret, oversvømmelser mm. bliver flere og flere og mere og mere markante. Det er en forståelse og nogle sammenhænge, som vi allerede har set være virksomme i adskillige situationer verden over, og det må forudses, at disse mekanismer vil blive mere aktive og markante i fremtiden. Det betyder, at indgrebene, forandringerne, reaktionerne mm. netop bliver mere reaktive end proaktive, og derfor ser vi ofte en forsinket, mindre hensigtsmæssig og mindre kosteffektiv indsats, dvs. en dyrere, men ofte en virksom og voldsom indsats. Skal man tro på de kendte fremskrivninger vedrørende klima, forurening mm., så må man betragte dette reaktive scenarie som sikkert i den forstand, at vi som minimum kan forvente en række reaktioner på den forventede udvikling overalt i verden, dvs. beslutninger og tiltag, der ikke primært er drevet af verdensmålene, men af den udvikling og de begivenheder, der næsten med sikkerhed vil indtræffe.

Den internationale konkurrencesituation kan også betragtes fra en anden vinkel, nemlig som et fænomen, der allerede har og i stigende grad og tempo i de kommende år vil drive virksomheder i en helt anden og stedse mere bæredygtig retning, ikke primært drevet af frygt, men drevet af en forestilling om, at der i den bæredygtige udvikling ligger nye muligheder for

forretning, vækst og overskud, eller endnu skarpere: At den bæredygtige udvikling er fremtiden, og at de virksomheder og organisationer, der ikke forstår det, bliver fremtidens tabere; de virksomheder og organisationer, der ser det, trækker regeringer og andre med sig i bestræbelserne på at medvirke til verdensmålenes og den bæredygtige udviklings realisering. Det er et *førde* scenarium. Mange virksomheder verden over arbejder allerede nu ud fra sådanne forestillinger. Forskellige undersøgelser, historier i medierne og en række udsagn vedrørende private virksomheder og virksomhedsledere peger i denne retning. I Danmark findes der virksomheder, der har været aktive med hensyn til verdensmålenes formulering, og som nu bevidst er optaget af målenes implementering. Nogle af disse virksomheder er repræsenteret og omtalt i denne bog: Danfoss, Novo, Novozymes, Grundfos, Vestas, Carlsberg m. fl. Men man skal ikke tage fejl: Det er ikke kun disse store og kendte virksomheder, der går nye veje. Tusinder af mere anonyme virksomheder gør det samme – blot uden for mediernes søgelys. Et eksempel på en sådan virksomhed er KLS Pure Print i Hvidovre. Man må ikke overse, at mange erhvervsvirksomheder verden over er meget vågne, når det handler om at forstå verdens situation og udvikling, og at disse virksomheder i de kommende år vil trække verden i en ny retning. Ja, i virkeligheden skal det måske formuleres skarpere: Hvis verdensmålene skal have nogen som helst chance for bare i et vist omfang at blive implementeret inden for de næste få årtier, er en forudsætning, at mange erhvervsvirksomheder, herunder mange multinationale virksomheder verden over, bidrager i betydeligt omfang.

Man kan forestille sig mange scenarier, både når det handler om de helt store linjer og om alle de mange lokale forløb. Man kan forestille sig alle mulige kombinationer af elementer fra de oven for omtalte skitser, herunder også, at en stor snebold, en stor bevidsthedsproces allerede er i bevægelse og vil accelerere i de kommende år med voldsom hastighed, således at verdensmålene og den etik og det natur- og menneskesyn, som verdensmålene repræsenterer, vil brede sig til stedse større dele af kloden og blive taget alvorligt af private virksomheder, forbrugere, byråd og parlamenter i et omfang, som vi i dag har svært ved at forestille os. Et sådant femte scenarium er muligt; og det kan også være forbundet med omfattende ændringer af de roller, som FN og andre store globale og regionale organisationer, herunder regeringsuafhængige organisationer verden over vil komme til at spille for den globale udvikling. De oven for nævnte scenarier vil i meget høj grad være påvirket og betinget af, hvad regeringer og forskellige regionale og globale organisationer beslutter i de nærmeste år. Det handler bl.a. om, hvilke rammevilkår, der tilbydes erhvervsvirksomheder, fonde, forbrugere og andre vigtige aktører.

Udviklingsretning og udviklingshastighed

Det er vanskeligt at foretage fremskrivninger og tydeliggøre scenarier, og i særlig grad, når det handler om globale fremskrivninger. De oven for nævnte forskellige, men ikke klart ad-

skilte forløb repræsenterer ikke egentlige scenarier, men blot grove antydninger og spekulationer. Når vi taler om den form for ændringer, som verdensmålenes realisering eller implementering handler om, er det væsentligt at betragte alle de udviklingskurver, som repræsenterer de aspekter og dimensioner, som verdensmålene handler om, fx befolkningsudvikling, energiforbrug, CO₂-udledning, kvælstofkoncentration mm. Det betyder, at vi skal betragte kurvernes øjeblikkelige niveau og udviklingsretning, men det betyder også og i særlig grad, at vi skal være optaget af, med hvilke hastigheder disse udviklingskurver ændrer sig. Det er både de konkrete udviklingsniveauer og ændringerne i udviklingshastighederne, som er vigtige for en vurdering af de langsigtede forløb og de praktiske muligheder for ændringer.

Dette er meget komplekse spørgsmål, hvilket man også bliver mindet om, når man læser bogens kapitler om de 17 mål. Det er en selvfølge, at det må være sådan, når det handler om hele verdens udvikling. Men hele verdens udvikling er et resultat af enkeltmenneskers, enkeltvirksomheders og enkelte regerings og byråds dispositioner. Det er rigtigt, at alt grundlæggende er forbundet i naturlige processer og netværk, og samtidig er det også rigtigt, at det drejer det sig om millioner og milliarder af enkeltbeslutninger verden over. De naturgivne fænomener og processer skal vi nok være forsigtige med at ændre, men tværtimod respektere. Den stærke acceleration op gennem 1900-tallet har på mange måder indebåret, at vi som menneskehed har forbrudt os mod naturen og dens processer og sammenhænge, og det er det, der tilsammen og akkumuleret nu betyder, at vi har passeret nogle af de ni tidligere nævnte planetariske grænser, nemlig udledningen af CO₂ i atmosfæren, forringelsen af biodiversiteten på kloden, kvælstofforureningen og land- og skovbrugsarealernes størrelse og funktion.

Vi skal lytte til forskerne på disse – ganske vist mange felter. Og når man gør det, bliver man klar over, at forskerne ikke har en entydig og klar stemme. Der er ikke bare nuancer, der er forskelle i antagelser, udgangspunkter og vurderinger, og dermed også forskelle, når det handler om betoning, konklusioner og anbefalinger. Selvfølgelig er der det. Men når vi hæver os op på det overordnede niveau, som verdensmålene og de ni planetariske grænser repræsenterer, og taler om de store linjer, så bliver forskernes udsagn mere tydelige og ensartede. Måske kan vi sige: Mange af de nuværende og kendte udviklingshastigheder kan ikke fortsætte, uden at vi kommer uden for de rum, som de planetariske grænser afstikker, og så vil meget smertefulde begivenheder med stor sandsynlighed indtræffe. Derfor skal vi ændre adfærd, fx når det handler om forbrug og produktion.

Vores livsform er ikke den endegyldige

Som mennesker i de industrialiserede lande skal vi formentlig forstå, at den periode, som vi, vore forældre og bedsteforældre har oplevet, de former for forbrug og transport, de former

for adfærd i forhold til naturen, de former for samfunds-, produktions- og økonomitænkning, som vi er blevet vænnet til – meget af dette hører ikke fremtiden til. Meget af det vil i det lange løb komme til at repræsentere undtagelser eller modifikationer af noget, der om ét hundrede år vil være meget anderledes – og måske på mange dimensioner bedre. Vi skal forstå, at vores livsform ikke er den endegyldige. Og i lige måde skal mennesker i de endnu ikke industrialiserede lande formentlig forstå, at deres bestræbelse ikke skal være at efterligne de nuværende industrialiserede lande, men at finde deres egne bæredygtige udviklingsstrategier frem mod en økonomi-, fremskridts-, vækst- og samfundstænkning, der er anderledes, end den de industrialiserede lande har udviklet, og som har ført kloden ind på en katastrofekurs. Dette er meget vanskeligt at forstå og acceptere, både for mennesker i de industrialiserede lande og i særlig grad for mennesker med meget ringere materiel levestandard i udviklingslandene, og derfor er sådanne ændringer formentlig kun mulige, såfremt de industrialiserede lande går foran med tydelige strategiændringer.

Kapitlerne i denne bog fremlægger mange analyser, peger på sammenhænge, fremhæver og giver eksempler på udviklingsforløb, der umuligt kan fortsætte, og peger samtidig på nye veje, muligheder og løsninger. Bogen kan opfattes som en sammenfatning af en global analyse, der er en del af det opgør med det gamle industrielle økonomiske paradigme og den gamle adskillelses- og væksttænkning, som ganske vist har været længe undervejs, men som har savnet en klar retning. En sådan retning giver verdensmålene.

Det er sikkert, at der i fremtiden skal produceres flere fødevarer, præsteres flere sundhedsydelser og etableres flere boliger til mennesker – det er klart allerede i betragtning af, at der bliver flere og flere mennesker på Jorden. Men hvad der ikke er sikkert er, hvordan disse fødevarer, sundhedsydelser og boliger skal udvikles, fordeles og produceres. Jo, det er sikkert, at de ikke skal produceres og fordeles, som det er sket hidtil. Vore livs- og produktionsformer er ikke de endegyldige. Vi skal forestille os mange og store ændringer – allerede inden for de nærmeste årtier, og verdensmålene skal være os en hjælp i den sammenhæng – og ikke et problem.

Begrebet, en ny oplysningstid, er muligvis at gå for vidt, eller også er det faktisk, hvad der allerede er ved at ske – inden for videnskab, kunst, kultur, politik, forretningsdrift, uddannelse, sundhed, religion mm. Ikke blot på tankeplanet, men også på flere og flere praksisfelter er vi langt i forståelsen af en anden verden, et andet paradigme, et andet systemisk syn på liv. Et andet syn på en mulig fremtid. Et sådant andet fremtidssyn repræsenterer de sytten verdensmål. Målene og de tilhørende delmål tegner konturerne af en anden verden. Overskriften for denne nye verden er bæredygtighed. Bæredygtighed forstået i en økonomisk, social og miljømæssig betydning. Og med den konsekvens, at der åbnes for muligheden for et mere værdigt liv for milliarder af mennesker, der under det gamle paradigme kun havde udsigt til et fattigt og uværdigt liv. Menneskeheden har ufattelige ressourcer og potentialer,

som gør det muligt at håndtere de problemer og udfordringer, som vi har – hvis viljen er tilstede. Verdensmålenes realisering er nok på mange måder mere et spørgsmål om vilje, end det er et spørgsmål om vores evner og viden. Vor viden er enorm, men vor vilje og evne til at nyttiggøre og implementere denne viden er alt for begrænset. Verdensmålene repræsenterer i den forbindelse en gigantisk udfordring – og mulighed.

En erhvervsleder sagde fornylig: "Jeg kan ikke længere overse naturens behov for, at jeg hjælper den, så den kan hjælpe mig." Den norske filosof Arne Johan Vetlesen siger det skarpt i et interview i dagbladet Politiken: "Kursen mod afgrunden er ikke til at stoppe, medmindre vi ændrer vores syn på naturen, og erkender, at vi har mere behov for den, end naturen har behov for os."² Min forbundethed med og afhængighed af Jorden og biosfæren er virkelig. Når den pågældende direktør og hans virksomhed foretager indkøb, gennemfører produktionsprocesser og sender varer ud på markedet, gør det samme sig gældende: Virksomheden påvirkes af verden og verden påvirkes af virksomheden. Uanset hvad han eller virksomheden gør og tænker, er han og den en del af en helhed; de påvirker helheden, helheden påvirker dem.

Verdensmålene og især de 169 delmål repræsenterer konkrete og håndgribelige formuleringer, der gør det muligt for både regeringer, virksomheder og mange andre organisationer at handle. Der er mange dilemmaer og paradokser i dette. Dilemmaerne repræsenterer egentlige modsætninger, dvs. situationer, hvor der skal træffes valg. Fx er der mange beslutninger, som det haster at få truffet samtidig med, at vi næsten med sikkerhed véd, at vi har mere viden og bedre teknologi, hvis vi udskyder de pågældende beslutninger. Paradokserne repræsenterer tilsyneladende modsætninger, dvs. situationer, som vi skal evne at opløse eller betragte fra andre perspektiver, således at de tilsyneladende modsætninger ophæves og bliver til nye muligheder. Både håndteringen af de mange dilemmaer og opløsningen af paradokserne, hvilket i praksis handler om at træffe beslutninger under meget vanskelige omstændigheder, kræver ændrede og nye organisations- og ledelsesmodeller.

Mennesker kan håbe

Til et magasin for en dansk bank blev jeg spurgt, hvad min ambition for Danmark er. Jeg svarede: "Min ambition for Danmark er, at det danske Folketing og den danske regering vil indtage en førerposition i verden, når det handler om at drøfte, formidle og bidrage til implementering af FN's 17 mål for en bæredygtig global udvikling." Danmark – og Norden - har særlige kompetencer og erfaringer på mange af de områder, som målene handler om. Meget kan og bør givetvis forbedres i vore egne lande samtidig med, at vi kan bidrage med åbenhed og viden i forhold til andre lande i verden. Og i dette samspil med andre lande skal vore egne

modeller og systemer helt sikkert også udfordres og forbedres. Der er meget at opnå ved at arbejde med og samarbejde med andre lande om målene. Jeg ser for mig, at de 17 verdensmål vil blive mere og mere diskuteret og respekteret i samfundet, og derfor vil målene finde vej ind i folkeskolen, ungdomsuddannelserne og universiteterne. Denne bog – og mange andre initiativer – er begyndelser; en begyndelse både til fagligt dybe drøftelser af målene, men også til en folkelig oplysningsvirksomhed og værdidebat, som vil og bør udfolde sig i de kommende år. En sådan værdidebat er måske noget af det vigtigste i forbindelse med verdensmålene. Verdensborgere, der drøfter verdensmål og udvikler, hvad vi kunne kalde globalt medborgerskab.

I regi af FN's Befolkningsfond (UNFPA), foregår der i øjeblikket en værdidebat og et arbejde, der handler om, hvad man kalder bæredygtig udvikling betragtet som et transformativt spirituelt (ikke religiøst) fænomen. Man taler i et dokument direkte om en overlevelseskrise for menneskeheden på baggrund af en situation i verden, der er karakteriseret ved krige, socio-økonomiske uligheder, fattigdom, dogmatisk fundamentalisme, flygtningekrise, naturkatastrofer mm. Selve FN-systemet, siges det i dokumentet, at "Enhancing Human Flourishing Within the 2030 Development Agenda", var et spirituelt projekt, der blev skabt som et resultat af og på baggrund af anden verdenskrig. Selve forestillingen om transformation som spiritualitet, hedder det, er klart en del af den oprindelige forestilling om FN. I præamblen til FN's Charter tales der om "at bekræfte værdien og værdigheden af hvert enkelt menneske".³ Essensen i det nævnte arbejde i UNFPA-regi er at fokusere på spørgsmålet: Hvad er for det enkelte menneske dyb transformation inden for den kontekst af bæredygtig udvikling, som FN-organisationen i øvrigt arbejder med, og herunder det meget prekære spørgsmål: Hvad er transformation for mennesker, der lever i sammenhænge, hvor mennesker lider, bl.a. som følge af krige, vold, racisme, underernæring mm.? Hovedkonklusionen i dokumentet er, at dyb transformation inden for rammerne af ideen om bæredygtig udvikling kræver et indre skift i mennesker, som bredt formuleret bedst kan beskrives som en spirituel transformation. Hvad denne spirituelle transformation mere præcist skal handle om, og hvorledes medlemslandene i praksis kan og bør arbejde med dette, er nogle af de opgaver og spørgsmål, der skal præciseres i det videre arbejde.

Hermed berøres afslutningsvist et tema, som denne bog ikke behandler. Man kan sige, at denne bog handler om ydre bæredygtighed. Om naturen, havene, skovene, landbrugsarealerne, atmosfæren, biosfæren, om menneskers muligheder for uddannelse, sundhed, materiel levestandard og økonomi, om produktionsprocesser og infrastruktur mm. Det er de ydre manifestationer af bæredygtighed. Hvis vi virkelig vil arbejde for en sådan bæredygtig udvikling – i det ydre, skal vi også stille de oven for nævnte spørgsmål mere tydeligt, end det hidtil er blevet gjort, nemlig spørgsmålet om dyb transformation: Hvordan dannes og udvikles bæredygtige mennesker? Hvordan kan vi forstå og arbejde med det fænomen, vi kunne

kalde indre bæredygtighed? Vi taler om en global bæredygtig udvikling, og det er vigtigt. Og som nævnt er der tale om ydre karakteristika, fænomener i det ydre. Også når vi i denne bogs sammenhæng kommer til det enkelte menneske, er det ofte ydre dimensioner og aspekter, vi taler om, hvilket selvfølgelig er nødvendigt, men vi taler ikke om menneskets indre, om de indre erkendelser, værdier, processer, orienteringssystemer, viden, bevidsthed mm., hvoraf alt dette andet kommer. Hvorfra eller hvoraf kommer bæredygtig udvikling i det ydre? Hvorfra og hvoraf kommer det lederskab, den politik, de beslutninger og den adfærd mm., der skal sikre verdensmålenes implementering? Hvordan dannes verdensborgere? Disse spørgsmål kunne være temaet for en anden bog om indre bæredygtig udvikling og om verdensmålenes forståelse og implementering – såvel i det indre, som i det ydre. Et sådant arbejde, både i regi af UNFPA og lokalt, bør fremmes og gives øget opmærksomhed.

Danmark og de 17 verdensmål

Verden står ved et vendepunkt, hvor Danmark, de nordiske lande, nordisk demokrati og lederskab kan komme til at spille en rolle. Spille en rolle i kraft bl.a. af de nordiske samfundsmodeller, de nordiske landes kulturer og traditioner for folkeskoler, højskoler, andelsbevægelse, arbejdsmarked og demokrati. De nordiske samfund er hver især specielle, men uanset landenes forskellighed og forskelle i tilgange, fx i forhold til Det Europæiske Fællesskab, har de nogle fælles værdier og et praktiseret menneskesyn, der måske kan bære igennem til folkelige forståelser af en ny tids samfundssyn, der bl.a. rummer begreber som bæredygtig udvikling og global forståelse. Forskningscentre og – grupper i de nordiske lande gør sig bemærket på disse felter; en række NGO'er arbejder med disse spørgsmål; mange nordiske virksomheder gør sig bemærket både i Norden og globalt på grund af deres måde at tage ansvar for natur og samfund på, deres måde at tage ansvar for mennesker og udvikling på, deres tilgang til bæredygtighed og i det hele taget deres globale udsyn – og frem for alt og sammenfattende: De bemærkes, fordi de tænker og praktiserer forretning på en ny måde. Det skal ikke skjules, at der er en stor variation her, der indebærer, at vi også har virksomheder, hvorom vi kan sige det modsatte: De er ignoranter og uansvarlige, de tager ikke ansvar for mennesker og natur, hvis de kan score nogle kortsigtede pengegevinster osv.

Man kan spørge: Kan man praktisk arbejde med verdensmålene i de nordiske landes regeringer, parlamenter, byråd, kommunale forvaltninger, private virksomheder, fonde mm? Svaret er: Ja, selvfølgelig kan man det. Og det bør man. Er målene operationelle og entydige? Nej, det er de ikke, og det er ikke afgørende, for der skal altid finde lokale præciseringer og uddybninger sted. Spørgsmålet er, om de nordiske lande og deres ledere kender deres besøgestid? Er de nordiske landes befolkninger, erhvervsledere og politiske ledere bevidste om, hvilke potentialer, der ligger i verdensmålene? Vi sigter med denne bog bl.a. mod en

bred oplysningsvirksomhed, der skal fremme en debat om og en forståelse for verdensmålene. Nordisk demokrati og samarbejde skal i denne sammenhæng handle om at integrere og nyttiggøre den viden, vi har om naturen, Jorden, lederskab, pædagogik, religionerne mm., således at denne viden bringes i anvendelse i forbindelse med ledelsesprocesser, der handler om en bæredygtig global udvikling. I den tidligere nævnte rapport, Danmark som foregangsland for verdensmålene, nævnes, at Danmark skal have en samlet handlingsplan for implementering, og denne handlingsplan skal, siges det:

”inkludere både nationale politikker og globalt engagement, prioritere de mål og delmål Danmark er længst fra at nå, indeholde konkrete politiske målsætninger, indeholde nationale indikatorer og konkrete tidsplaner, bygge på en inkluderende proces, have bred politisk opbakning og følges op med en årlig statusrapport.”⁴

I Peter Engbergs før nævnte film, *Fremskridt – et nyt årtusind*, siger Mikhail Gorbatsjov: ”Vi lever i en ny æra, men vi har endnu ikke pejlemærker for denne nye æra”. I et andet og ofte gengivet citat, siger Vaclav Havel:

”Jeg mener, der er god grund til at sige, at den moderne tidsalder er slut. I dag er der meget, der peger på, at vi er i en overgangsperiode, hvor noget er på vej ud, og en ny smertefuld fødsel er sat i gang. Det synes, som om noget er ved at forgå og har udtømt sig selv, mens noget andet, stadig udefinerligt, er ved at opstå fra ruinerne.”⁵

Man skal være forsigtig med at fortolke andre menneskers udtalelser, men jeg ser en forbindelse mellem de to kloge mænds og statslederes udtalelser og verdensmålene.

Afrunding

Denne bogs tekster er blevet skrevet over det sidste års tid. Vi påbegyndte denne bog, endnu medens verdensmålene var nye. Bogen repræsenterer indsigtfulde menneskers refleksioner, analyser og forslag. Det er klart, at disse analyser og forslag peger i forskellige retninger. Det ligger i sagens natur – artiklerne beskæftiger sig med hele Jordens udvikling og med de fleste af Jordens mest alvorlige udfordringer. Men alligevel er der ligheder og røde tråde. Alt hænger sammen, målene og løsningerne hænger sammen. Samtidig er der både helt lokale og store globale udfordringer. Der er spørgsmål, fx vedrørende fødevarer, der skal finde deres egen helt lokale løsning; og der er spørgsmål, fx vedrørende klimaet, hvor der kun kan findes løsninger gennem store globale aftaler. Alle steder er der lokal viden, der skal respekteres og implementeres og omvendt: Megen lokal viden kan deles med andre med store nyttevirkninger til følge. Tænk, hvis vi var bedre til at dele og implementere den viden, vi allerede har.

Danmark er et land, der har meget at give verden. Vi kan i bogens artikler læse, at Danmark har førerpositioner; vi kan læse, at et land hurtigt kan opnå en førerposition, og også hurtigt kan miste en førerposition og et renommé. Hvor mon Danmark står placeret på disse dimensioner i øjeblikket? Hvor er Danmark på vej hen? Hvor kunne Danmark være på vej hen? Har vi kraft og lederskab til at gå foran og vise vej på de områder, hvor det er oplagt, at vi gør det? Har vi de strukturer og kulturer, der skal til for at komme ud af de mentale fængsler og urørlighedzoner, som vi måske har viklet os selv ind i, mens vi udviklede det danske velfærdssamfund og den danske model?

I et interview i *Die Zeit*, siger den tyske filosof Jürgen Habermas: "Den tankemæssige horisont skrumper, når der ikke tænkes mere i alternativer."⁶ Hvilken sætning! Jeg vil - med en fælles lære fra mange af artiklerne i denne bog - sige: Hvilke politiske, forretningsmæssige, kulturelle og sociale muligheder går vi ikke glip af, hvis vi ikke nu tænker i alternativer, tænker i andre baner - netop nu, hvor mange af artiklerne peger på begreberne paradigmeskift og vendepunkt? Ikke nok med, at artiklerne peger på det igangværende paradigmeskifte, den antropocæne epoke mm.; de peger tillige samstemmende på, at det haster. Vi har ikke ubegrænset tid. Eller rettere: Vi har ikke megen tid. Man kan vælge at give pokker i alle disse advarsler. Det er næppe klogt. Man kan tage dem alvorligt. Det gør vi, der medvirker i denne bog. Vi er ikke enige, og det er godt. Enighed er vel i øvrigt ofte et udtryk for, at man er fælles om en tankemæssig kort horisont. Vi er enige om, at der skal tages fat. Vi kan tale sammen og skrive sammen, og det er vigtigt. Og vi er parat til at tage fat der, hvor vi hver især har evner, muligheder og kræfter.

Denne bog er et råb om og et håb om, at mange parter i samfundene vil tage nye initiativer. Gå nye veje. Det gælder ikke blot regeringer og parlamenter. Det gælder ikke kun de mange NGO'ere. Det gælder ikke alene de private virksomheder. Det handler ikke bare om fagforeningerne og forbrugerne. Det er ikke kun en opgave for skoler, uddannelsesinstitutioner, højskoler og universiteter. Det handler ikke udelukkende om religionerne og de religiøse ledere. Det handler om alle, ikke bare i de enkelte lande, men på tværs af lande, regioner, religioner, kontinenter. Det går igen i artikel efter artikel: At nå verdensmålene kræver samarbejde, partnerskaber, netværk - kræver, at vi tør tænke anderledes - tænke i alternativer, som Jürgen Habermas siger. Bidragene repræsenterer også meget mod. Det kræver mod at gå nye veje; det kræver mod at foreslå løsninger, der ud fra konventionelle betragtninger er - lad os sige: naive eller urealistiske. Man kan måske stramme det og sige: Netop det såkaldt realistiske vil i den nuværende situation ofte være utilstrækkeligt. At holde fast i og insistere på det konventionelle og realistiske er måske netop naivt og urealistisk? Farligt? Når vi ikke tænker i alternativer, skrumper den tankemæssige horisont; når vi udvider den tankemæssige horisont, ser vi helt nye løsninger og muligheder. Og nogle af disse løsninger og muligheder vil vende, hvad der tidligere var problemer og hindringer, til fordele, styrker og muligheder. Udvider vi den tankemæssige horisont, ser vi en ny verden.

Selvfølgelig er der ikke milliarder af mennesker på Jorden, der lige pludselig synes, at disse mål er interessante og vigtige. Men hvad nu, hvis der fx er 1 million mennesker, der synes det? Én million, der synes, at dette er interessant, vigtigt og afgørende? Ja, så véd vi, at der sker noget; så begynder der at ske noget på en række hver især måske små områder. Men der sker helt sikkert noget. Det er det, der allerede er i gang, og alene derfor er der grund til optimisme. Den meget respekterede amerikanske antropolog Margaret Mead har om dette sagt: "Vær aldrig i tvivl om, at en lille gruppe engagerede samfundsborgere kan forandre verden – sådanne er faktisk de eneste, der nogensinde virkelig har forandret den."⁷ Målene er meningsfulde. Målene giver mening, og hvis målene dernæst kombineres med god vilje, så er der ingen grænser for, hvad verden kan opnå med disse mål som klare sigt punkter.

Det er opfattelsen i denne bog, at Danmark har en rolle at spille, når det handler om verdensmålenes forståelse, udbredelse og realisering. Det er holdningen i bogen, at vi i Danmark skal tage målene alvorligt og arbejde for deres realisering. Det er også forståelsen, at Danmark – og de Nordiske lande - tilsammen har enestående muligheder for at arbejde med formidling om og realisering af verdensmålene – ikke blot i Danmark og Norden, men i verden. Danmark kan blive et foregangsland. Jeg betragter – med Mikhail Gorbatsjovs ord – *verdensmålene som pejlemærker for en ny æra, og dermed som nye horisonter.*

Noter

1. Citeret fra Høring om FN's nye verdensmål afholdt i Folketinget d. 26. november 2015.
2. Citeret fra Vøtleson (2015).
3. Citeret fra UN Charter of the United Nations, Preamble (1945) (egen uautoriserede oversættelse).
4. Citeret fra Globalt Fokus & 92-gruppen (2016).
5. Citeret fra Vaclav Havel i Scharmer (2009).
6. Citeret fra Habermas som gengivet i Politiken d. 17. juni 2016.
7. Mead i Scharmer (2009).

Litteratur

Globalt Fokus & 92-gruppen, 2016, *Danmark som foregangsland for verdensmålene. Danmarks implementering af verdensmålene: Anbefalinger fra danske civilsamfundsorganisationer*, Globalt Fokus & 92-gruppen, København.

Habermas, Jürgen, 2016, "Vi har aldrig givet den politiske overbygning i Europa en chance", *Politiken*, 17. juli 2016, tilgængelig på: <http://politiken.dk/debat/ECE3300205/vi-har-aldrig-givet-den-politiske-overbygning-i-europa-en-chance/>, [besøgt d. 22. september 2016].

Lykketoft, Mogens, *Høring om FN's nye verdensmål*, Folketinget, Danmark.

Rockström, Johan & Mattias Klum, 2015, *Big World, Small Planet: Abundance with Planetary Boundaries*, Bokförlaget Max Ström, Stockholm.

Rockström, Johan & Mattias Klum, 2012, *The Human Quest. Prospering within Planetary Boundaries*, Bokförlaget Langenskjöld, Stockholm.

Scharmer, Otto C., 2009, *Teori U – lederskab der åbner fremtiden mod en ny social teknologi – presencing*, Ankerhus, Hinnerup, Danmark.

United Nations, 1945, *Charter of the United Nations*, United Nations (Signed and adopted on 20th June 1945), United Nations, San Francisco.

UNFPA, 2016, *Enhancing Human Flourishing Within the 2030 Development Agenda: The Spirituality of Global Transformation*, United Nations Population Fund (UNFPA), tilgængelig på: <http://unlimitedloveinstitute.org/downloads/UNFPA%20Enhancing%20Human%20Flourishing.pdf>, [besøgt d. 22. september 2016].

Vetlesen, Arne Johan, 2015, "Så længe vi fornægter naturen, er vi dødsdømt", *Politiken*, 2. maj 2015, tilgængelig på: <http://politiken.dk/debat/ECE2651375/saa-laenge-vi-fornaegter-naturen-er-vi-doedsdoemt/>, [besøgt d. 22. september 2016].

Film

Fremskridt – et nyt årtusind, 1999, DVD, Steen Herdel & co., Danmark.